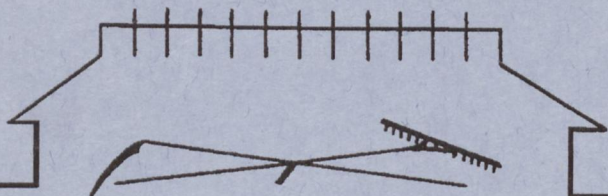
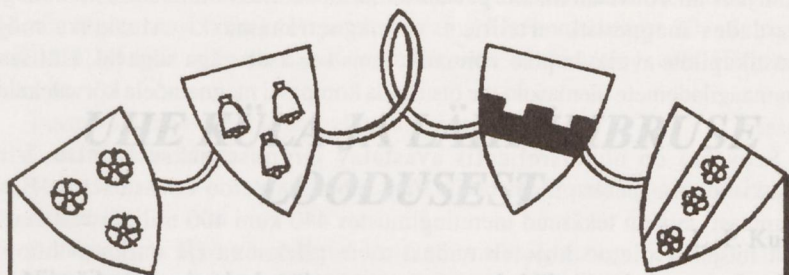

UIC

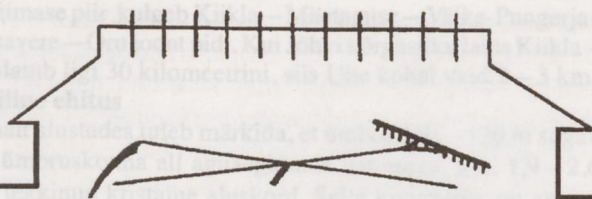
1345 — 1995

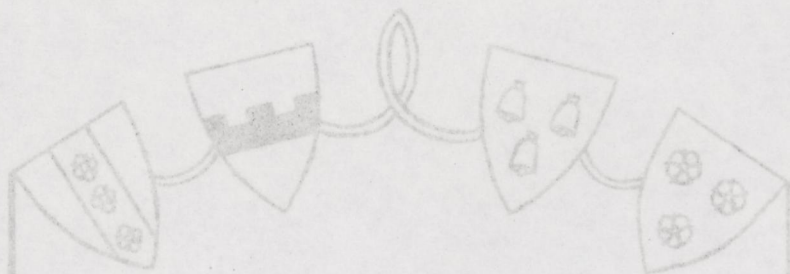

UHE

1345 — 1995

*Täname Mäetaguse Valla Volikogu,
kes toetas raamatu väljaandmist*

DEED

1345 — 1995

UHE KÜLA JA LÄHIÜMBRUSE LOODUSEST

L.-P. Kullus

Nii väikese territoriaalse üksuse, nagu on seda küla maade kogum, looduse iseloomustamine ei ole sugugi lihtne ülesanne, kuna väga vähestes piirkondades on loodusuringuid tehtud sedavõrd detailselt. Vaatamata sellele, et käesoleva sajandi 20.-tel aastatel on Uhe ümbruskonnas käinud Tartu Ülikooli esimene eestlastest geograafiaprofessor Aug. Tammekann (Julie Kreenmanni vennapoeg), ei ole ka Uhet üksikasjalikumalt uuritud. Seepärast tuleb antud iseloomustuse koostamiseks kasutada kirjandusallikaid, mis muidugi käsitlevad hoopis suuremaid maastikuüksusi. Seejuures tuleb looduselementide iseloomustuse andmetest teha valik, s. t. leida suurema valdkonna andmetest need, mis antud alal kehtivad, tuleb piiri üksikute elementide vahel interpoleerida ja teha üldistusi ka kohapealsete muljete ja vaatluste alusel.

Antud lühiülevaate koostamiseks on kasutatud järgmisi trükiseid. "Nõukogude Eesti Entsüklopeediline teatmeteos" 2. täiendatud trükk, Tallinn, "Valgus", 1978; ENE 2. trüki 2. köite artiklid märksõna alt "Eesti Nõuk. Sots. Vabar." (Tln., "Valgus", 1987); uuemaid uurimisandmeid sisaldavad geograafiakandidaadi Are Kont'i käsikirjalised artiklid koguteose "Virumaa" jaoks, mis on ilmunisel. Viimaste kasutada lubamise eest olen A. Kont'ile väga tänulik.

Asend

Uhe küla asub Ida-Virumaal Mäetaguse vallas Jõhvi—Tartu maantee ääres vahemikus 17 kuni 19 km Jõhvist (112—114 km Tartust). Ligikaudu samasuguse kauguse hõlmavad küla maad läänest itta.

Põhiline osa küla taludest asub maantee läheduses ning nende põllud ja heinamaad moodustavad ühtse massiivi. Erandiks on Saare ja Mantsiku talu, mis asusid omaette küla lääneosas, metsa taga muust külast eraldi. Maastikuliselt paikneb Uhe küla Kirde-Eesti lavamaa osa, nn. Jõhvi ehk Ahtme kõrgustiku lõunaosas. Viimase piiri kulgeb Kiikla—Mäetaguse—Väike-Pungerja—Illuka—Kurtna—Vasavere—Oru joont pidi. Kui Jõhvi kõrgustiku laius Kiikla—Vasavere vahemikus ulatub ligi 30 kilomeetrini, siis Uhe kohal vaid 2—3 km.

Geoloogiline ehitus

Sügavamalt alustades tuleb märkida, et umbes 110—120 m sügavuses asub Uhe küla ja ümbruskonna all aquaegkonna vanusega, s. t. 1,9—2,6 miljardit aastat tagasi tekkinud kristalne aluskord. Selle kivimiteks on gneiss, gabro ja graniit, mille pealispind on tugevasti kurdunud ja lõhedest läbitud. Uhest põhja

poole jääv nn. Jõhvi anomaalia paistab silma aluskorrakivimite intrusioonidega, sisaldades magnetiitkvartsiiti, s. o. magnetrauamaaki. Aluskorra mõju maastikupildis avastada pole võimalik, kuna see asub väga sügaval, küll saab rauamaagilademete olemasolu üle otsustada kompassi magnetnõela kõrvalekalde alusel.

Seevastu on nüüdisreljeefis avastatav järgmise paksu ladestu, Viru lubjakiviplatoo pealispinna mõju. Viru lubjakiviplatoo on osa Kirde-Eesti lavamaast, mis on tekkinud meretingimustes 440 kuni 400 miljoni aasta eest. Viru lubjakiviplatoo kujutab endast meie piirkonna (ja muidugi hoopis ulatuslikuma ala) geoloogilist alust ja seda tuntakse pealiskorra ehk aluspõhjana. Nagu nimest nähtub, moodustab aluspõhja valdavalt lubjakivi, aga lisaks on veel merglit ja dolomiiti. Sajakonna meetri paksusse aluspõhjasse kuulub ka Eesti tähtsaim energeetiline maavara põlevkivi. Teatavasti ulatus põlevkivi tootmist vääriv ladestu ka Uhe küla alla. Praeguseks on "Estonia" kaevandus küla aluse umbes 60 m sügavuses tühjaks ammutanud, tootmisesi on nihkunud kaugemale loode ja põhja poole. Kaevanduse järelmõju tunnetavad uhelased kuivade kaevude näol, mistõttu kohapealse veevarustuse aluseks on traktoriga toodav vesi.

Aluspõhjakeivimeid katab võrdlemisi õhuke kvaternaari setetest pinnakate. Jõhvi kõrgustiku pinnakate on Eesti muude aladega, eelkõige lõunapoolsetega võrreldes suhteliselt õhuke, sageli napilt 1 m või alla selle. Uhe küla maadel, mis kujutavad pinnamoelt lainjat tasandikku, on pinnakatte paksus suuresti varieeruv: kõrgendike lael vaid napilt künnikihi paksune (ca 20 cm), aga lohkudes ja nõgudes 2 m ja enamgi. Valdavaks pinnakatematerjaliks on moreen, limnoglatsiaalne liiv ja viirsavi. Uhe moreenitasandike kõrgemad osad on valdavalt lubjakivist, mille pealispinda on kujundanud ala katnud mandrijäästikud ja hilisemad reljeefi kujundavad protsessid. Madalamad alad on ilmselt olnud jätumisperioodi lõpu sulaveega kaetud ja nendes on ladestunud liiva- ja savikihid. Silmapaistvamaid settelisi pinnavorme, nagu neid esineb küla naaberladel, näiteks Mäetaguse oosistik või Sõrumäe moreenkuhjatist jt., on Uhe maadel vaid üksikuid (Kangru ja Martina nõmm, Härjaaugu mägi, mitu nimetut küngast Saare pool metsas).

Maavarad

Kaevandatavatest maavaradest Uhel on tähtsaim lubjakivi. Nagu eespool märgitud, on lubjakivi kõrgendikel õige maapinna lähedal ja lubja põletamiseks hea kvaliteediga. Omal ajal töötas Uhel 5—6 talu lubjaahju, kusjuures põletamiseks ei hangitud paasi mitte karjääridest nagu paljudes kohtades mujal, vaid korjati kündmisega maapinnale toodud kive oma põldudelt. Ain Kulluse andmetel on näiteks Möldri talu lubja kasutatud Oru lossi ehitamisel, eks ole seegi tunnistuseks lubja kõrge kvaliteedi kohta.

Suhteliselt kättesaadav on Uhel pottsepatööks sobiv savi. Saviauke oli pea iga talu lähikonnas. Näiteks Raja talu karjamaal on hea savi otse 20—25 cm-se mullakihi all. Ehitusliiva leidub Kangru nõmmel, Möldri talu juures, Härjaaugu mäel jm.

Taastuvast maavarast esikohal on muidugi mets.

Looduskaitseobjekte

on Uhel ainult üks — Uhe kaasik Maidra talu taga, mis on kohaliku kaitse all.

Kliima

Dotsent Ants Raik'i koostatud Eesti kliima rajoneeringu kohaselt kuulub Kirde-Eesti lavamaa Sise-Eesti kliimavaldkonna Põhja-Eesti rajooni. Kuigi Kirde-Eesti asub Soome lahe ja Peipsi vahel, on siinsele kliimale iseloomulikud kontinentaalsed kliima tunnused. Eelkõige avaldub kliima kontinentaalsus talviti — tegemist on Eesti kõige karmimate talvedega. Seda saab seletada ala suhteliselt suure kaugusega Läänemerest, aga samuti asjaoluga, et nii Soome lahe idaosa kui ka Peipsi järv on talviti enamasti jääkaane all, mistõttu mere (järve) veemassi soojendav mõju on välistatud. Veebruari, aasta külmima kuu keskmine õhutemperatuur on Jõhvi ilmajaama andmetel $-7,3^{\circ}\text{C}$. Kui Ida-Virumaa ilmajaamade keskmised näitajad talvekuudel erinevad üksteisest märkimisväärselt, siis suvel on temperatuuri jaotumine hoopis ühetaolisem. Juuli keskmine temperatuur Jõhvi andmetel on $16,7^{\circ}\text{C}$.

Aasta keskmine sademetehulk on 595 mm.

Vetevõrk

Vetevõrk Uhe küla maal tänapäeval praktiliselt puudub. Küll näitab vana kuivenduskraavide võrk, et enne kaevanduste rajamist pidasid Uhe talumehed liigveega päris tõsist võitlust. Veel enne Teist Maailmasõda kaevati suuri magistraalkraave (Kasema ja Muuga kraav). Samadelt vanadelt kuivenduskraavidelt nähtub, et vana maantee kujutas Uhe alal kohalikku veelahet: maanteest ida pool suubusid kraavid Pungerja, lääne pool Mäetaguse jõkke. Ala tervikuna kuulub seega Peipsi vesikonda.

Küllap aluspõhja lubjakivide lõhilisuse tõttu oli liigvett Uhel vaid kevaditi ja sügisel, põuastel suvedel jäid nii magistraalkraavid kui osa talude kaevudest kuivaks.

Uhe mõisa juurde oli kaevatud tiik, nn. Kriivelkoti tiik. Selles oli samuti vett vaid kevadeti ja sügiseti, suvel oli põhi kaetud rohukamaraga. Praegu on tiik muidugi aastaringi kuiv.

Põhjavee maapinnalähedasema, pinnasevee horisondi vesi toitib talude salvkaeve. Nagu märgitud, jätsid mõne talu kaevud pere põuaperioodil veeta (Möldri talu kaev, Sepa talu ülemine kaev); seevastu Raja talu, Kasema jt. kaevud olid alati veerohked. "Estonia" kaevanduse rajamise alguses, kui hakati kaevetööntest vett välja pumpama, jäid küla kõik šahtkaevud kuivaks. Kaevandus

puuris igale talule paarikümne meetri sügavuse puurkaevu, aga kui kaevanduse tööesi jõudis küla alla, jäid ka need kuivaks. Praeguseks on mõnedesse puurkaevudesse (Palmil, Kasemal) vesi tagasi tulnud. Põhiline joogi- ja tarbevesi veetakse aga kaevanduse kulul traktoristsisternides kohale.

Muld- ja taimkate

Jõhvi aluspõhjalisel kõrgustikul etendavad peamist osa rähkmullad, vähem leidub leostunud ja soomuldi. Metsade all valdavad leetunud ja leetmullad. Uhe küla maadel on muldade paiknemine küllalt mosaiikne, s. t. suhteliselt väikeste vahemaade puhul asendub üks mullaerim, isegi -liik, teisega. Lõimiselt on ülekaalus rasked savi- ja saviliivmullad; kerge liivmulla laiuke esineb piiratud.

Maanteele lähedam, kõrgem maa on peamiselt põldude vahel. Vana maantee läbis kogu Uhe küla ulatuses põllumaad, praegune õgvendatud tee läbib Möldri talu metsamassiivi. Põllumaal loomulikult looduslikku taimkatet säilinud pole. Kuna aga juba Mäetaguse sovhoos kasutas suuremat osa Uhe põldudest kultuurheinamaana, praeguseks pole talunikud maad tagasi saanud ja ühistu, kes kasutab Uhe põllumaad heina- ja karjamaana, pole huvitatud ega suuteline põlde üles harima, ongi Uhe üks suur rohuma. Kunagised kultuurheintaimed on ammu kadunud. hea vähemalt, et enamikku põldudest igal aastal on niidetud, nii püsivad põllumassiivid enam-vähem tervikuna.

Hoopis kurvemas olukorras on omaaegsed looduslikud heinamaad, milleks olid põldudevahelised madalamad, kivised-mättalised, harimiseks sobimatud maad. Aastakümneid, praktiliselt alates sundkollektiviseerimisest 1949. aastal, pole sealt heina tehtud, mistõttu nende asemel laiuvad kase-, lepa- ja pajuvõsad, kus puude kõrgus annab juba metsa mõõdu välja. Suur osa neist kujutab hooldamata padrikuid, mille kultuuristamiseks (kasvõi normaalse väljanägemisega metsa kujundamiseks) tuleb palju tööd teha ja vaeva näha. Kasema—Muuga—Palmi — endise mõisakeskuse vahelistel looduslikel heinamaadel, mille kuivendamiseks on kaevatud kraave, on kraavide kaldad ja kraavipõhjadki kasvanud puid täis, nii et selles vahemikus on küla maa tükeldatud kitsaste metsaribadega, midagi selletaolist, nagu kavandati stalinliku looduse ümberkujunduse plaanis stepialade metsastamiseks.

Küla põllu- ja heinamaadest kaugemal nii idas kui läänes on metsad. Valdavalt on tegemist segametsaga, kus märkimist väärivad kuuse rohkus, Liiva-aladel, Kangru nõmmel ja Mairi liivikus, on ülekaalus mänd. Kaevanduste mõjul on ka metsamaa muutunud märgatavalt kuivemaks, mis on endistel liigniisketel metsapuude kasvualadel puude kasvu soodustanud. Nagu Eestis üldiselt, on ka Uhe küla metsad hooldamata.

Viimastel aastatel on ilmsiks tulnud metsa järelkasvu liigiline muutumine — hoopis rohkem kui endistel aegadel kasvab alusmetsas laialehiseid liike: tamme, vahtrat, saart jt.

Loodushoiu-alaseid soovitusi

Uhe põllumaad vajavad ülesharimist, enne kui mets neil võimust võtma hakkab. Kes seda teeb olukorras, kus talud jäävad üksteise järel tühjaks või hoiab suitsu korstnas üks-kaks vanakest peres, ei tea. Võsastunud-metsastunud endised looduslikud heinamaad tuleb lasta rahulikult metsaks kasvada. Puude normaalseks kasvamiseks tuleb teha metsahooldustööd: puid harvendada, välja raiuda pajupõõsad. Ka külast kaugemad metsad ootavad hoolsat peremeest hooldustöödele.

Küll tahaks, et Uhe küla püsiks veel kaua ja et elanikkonna moodustaksid eestlased!

UCHTENIST UHEKS

Tiit Saare

Uhe varasem ajalugu kuni mõisa rajamiseni

Esimene asustus Uhel kujunes välja hiljemalt teise aastatuhande algul. Välisvaatluse teel tegi arheoloog Priit Ligi kindlaks, et see võis asuda Uhe mõisasüdame lähiümbruses Raja ja Möldri talu maadel, eriti Raja krundile jääval künkal. Olid ju kevadised üleujutused siinkandis kuni maade kuivendamise ja kaevanduse rajamiseni tavalised.

Kes olid need esimesed asukad, kes siia oma kodu rajasid? Ei ole kahtlust, et nendeks olid vadjalased, kes tulid praeguse Eestimaa kirdealadele Novgorodi vürstiriigist. Vadjalaste asustus Ida-Virumaal oli niivõrd määrav, et veel 15.-16. sajandil kulges Eesti etniline piir mitte mööda Narva jõge, vaid veidi siinpool Purtsu jõge. Üks suurimaid vadjalaste asulaid oli Jõugal, kus on säilinud umbes 280 kääpaga vadjalaste kalmistu. Kogu kirdeala nimetati Virumaa eestlaste poolt vaadates Alu linnast tagapool asuvaks maaks, Alutaguseks, mis 1266—1719 oli omaette maakond.

Vadjalaste väljarände põhjuseks oli nende kuuluvate maade läänistamine Novgorodi vürstide poolt. Alutagusele asunud sisserändajad leidsid eest valdavalt asustamata laaned, mis sobisid aletamiseks. Nii raadati põlismetsast välja ka muistse Uhe iidset põllud ja heinamaad. Aletamisele viitab ka küla nimi, mille algkuju Uhten vanalääne — meresooime keelsest sõnast UHT, UHTA — põletatud maa, ale. Hiljem aga seostas kohalik rahvatraditsioon Uhe nime veega, mis tänu arvukatele allikatele ujutas või UHTUS suurvee ajal üle küla küngaste vahele jäävad maad. Kohati võis see vesi ulatuda isegi rinnuni. Siit sai alguse ka üks Pungeri jõe lisajõgi. Nii sümboliseerib UHE nimi nende tõlgenduste kaudu tule ja vee, kahe ürgelemendi ühtsust.

Kirjalikult esineb Uhe (Uchten) esmakordselt enam kui sada aastat pärast Taani Hindamisraamatu koostamist. Uhe kõrvalejäämine esimesest Eestimaa külade loendist, kuhu on aga kantud Uhest veidi põhjapoole jäävad Mäetaguse ja Atsalama, võis olla tingitud kiirustamisest külade üleskirjutamisel 1220. aastal. Uhet esimest korda mainiv kinnitusürik kannab daatumit 13. märts 1345. Selle ürikuga kinnitas Taani kuningas Valdemar IV Atterdag lastetu Otto von Roseni pärijate õigust päranditombule, milles olid Alutaguselt UHE ja Atsalama. Ürikust selgub veel, et külaelanikud säilitasid tollal oma vabaduse ning olid isandaga vasallisuhetes, mis tähendas, et sõja korral pidid nad oma relvadega tulema sõjateenistusse Rosenite lipu all.

Millal ja millistel asjaoludel läks Uhe Rosenite käest uute isandate valdusse, ei ole ürikute puudumise tõttu selgunud. 1543. aastat pärineb kirjalik teade, kus Uhe (Uhhe) omanikuna mainitakse Claus Mexi. Ürik ise käsitleb Uhe ja Peter von Tiesenhusenile kuuluva Seppitzi vahelist piiri. Niipalju veel, et Rosenid ja Mexid tulid Eestimaale juba 13. sajandi teisel poolel Taani kuninga vasallidena. Rosenite suguvõsast pärinevad aadlikud on mitmel korral olnud tuntud oma tegevusega Eesti ajaloos. Nimetada võiks siin Otto Fabian von Rosenit, kes Liivimaa maanõunikuna kirjutas alla kurikuulsale Roseni deklaratsioonile. Andreas von Rosen osales dekabristide ülestõususes. Mexide suguvõsa esindajad olid tagasihoidlikumad.

16. sajandil lõppes Alutaguse jaoks senine sajanditepikkune rahuaeg. Moskoovia nime all tuntud Vene riik hakkas pärast iseseisvate vürstiriikide ühendamist ja Kuldhordi ülemvõimu lõppemist otsima väljapääsu Balti merele. Sellega muutus ta ähvardavaks siinsetele omavahel tülitsevatele riiklikele moodustistele. Idast tulevad rüüsteretked muutusid kohutavaks needuseks kõigepealt Venemaaga piirnevatele maakondadele. Esimene suurem rüüsteretk toimus 1501. aastal. Järgnevatel aastatel rüüstekäigud sagesid ning nendest ei jäänud arvatavasti puutumata ka Uhe. Liivi sõja eel 1558. aasta jaanuaris-veebbruaris liikusid siit läbi Šig Alei tatarlased, kes jätsid endast maha suitsevad ahervaremed ja tapetute korjused. Sama aasta suvest läks kogu Alutaguse enam kui kahekümneks aastaks Moskva alla. Alles 1581. aastal kihutasid rootslased-soomlased Pontus de la Gardie juhtimisel venelased-tatarlased Virust ja Alutaguselt välja.

16. sajandi sõjad tõid Alutagusel kaasa olulised muutused rahva etnilises koosseisus. Hukkunud või põgenenud vadjalaste asemele asustati tühjaks jäänud küladesse kuningas Johan III ediktiga vallalised soome talupojad. Soomlaste sissetulek jätkus ka pärast sunduse kadumist. Kodumaal olevate vabaduste kaotamise kaalusid üles Soome suhteline ülerahvastus ja siinsete maade sobivus põllumajanduslikuks tegevuseks. Siiski, võrreldes teiste Eestimaa piirkondadega, oli orjus Alutagusel kergem tänu kehvematele maadele, hõredale asustusele ja pidevale ohule rüüstekäikude ees.

17. sajandil kujunes Uhe tänu oma kesksele asendile Alutagusel piirikülaks põhja pool asuva Jõhvi ja lõuna osas oleva Iisaku vahel. See muutus eriti ilmekaks Iisaku kihelkonna asutamisega 1654. aastal. Uhe jäi juba siis Iisaku kihelkonna põhjapoolseks piirikülaks.

Uued olulised muutused Uhe ajaloos leidsid järjekordselt aset pärast Eestimaa Venega ühendamist. Põhjasõja sündmused puudutasid Uhet tagasihoidlikult, kuigi Alutaguse jäi Põhjasõja esimesel perioodil aktiivsesse sõjaruumi. 1700. aasta 16. või 17. detsembril marssisid siit läbi Karl XII "paladiinid" koos oma kuningaga Laiusele talvekorterisse. 1703. aastal toimus Pungerial lahing rootslaste ja venelaste vahel.

Eestimaa ühendamise järel Vene riigiga hakati siin korrapäraselt korraldama adramaarevisjone kuni 1857. aastani. Tänu säilinud statilistele materjalidele on võimalik jälgida Uhe arengut 18. sajandi esimesel poolel.

Esimese, 1712. aastal, läbiviidud revisjoni, inkvisitsiooni andmetel elas enne 1711. aastal puhkenud katku Uhel 46 inimest. Nendest suri 44, mis küla jaoks tähendas demograafilist katastroofi, kuna ellu jäi vaid kaks inimest (4,3 %). Ellujäänuteks olid Mello Pepo ja tema naine, kellede kasutada oli kolmandiku adramaa suurune talukoht. Meie arusaama järgi koosnes see 3-4 ha põllumaast ja sellele täiendavast heinamaast. Maa kasutamise eest ellujäänud elanikud Sompma mõisa omanikule ooberstleitnandile Stahlile kohustusi ei kandnud.

1725. aastaks oli Uhe elanikkond kasvanud 9 hinge peale. Kõige suurem pere oli Iisaku kõrstril Hansul: naine ja kolm tütart. Pere pidas neljandiku adramaa suurust krunti. Maata meestena elasid külas "võõrastena" endised ratsateenistuslased Magre (Machkre) Mart perega ja Lorentzi nimeline üksik vana mees.

1732. aasta seisuga elas Uhel (Uhij, Uhe) juba 33 hinge. Eelmise revisjoni ajal elanutest oli kõige suurem juurdekasv köster Hansu peres, viie inimese võrra. Magre Mardi pere kasvas ühe võrra. Põhiliselt suurenes kogukond 19 inimese võrra aga uute perede Uhele asumise arvel. Nendeks olid Uhij Hinriku pere — 8 hinge, Kocka Madise pere — 6 hinge ja Washi Peteri pere — 5 hinge. Köster Hans ja nüüd ka kogukonna hulka arvatud Magre Mart pidasid kumbki ühte hobust, ühte härga, kahte lehma ja samapalju noorloomi. Neist veidi jõukam oli Uhij Hinrik, kelle omandusse kuulus kolm härga ja kolm lehma kahe noorloomaga.

Nimetatud peremehed mõisa ees maksukohustust ei kandnud. Hans oli vabastatud sellest kui köster, Magre Mart kui mõisa metsavaht ja Uhij Hinrik "võõrana". Ainsaks talupoja seisuses olevaks Uhe peremeheks oli Kocka Maddi, kes kohustus mõisale andma pool lammast aastas. Tema raudvara suuruseks on märgitud viis looma.

Koheselt Vene riigiga ühendamise järel kujunes Uhet läbiv talitee üheks tähtsaks postmaanteeks impeeriumis, mis ühendas uut pealinna Sankt Petersburgi

Riia jäävaba sadamaga. Seda teed on tuntud ka Keisritee nime all. Juba enne Uusikauppunkki rahu ehitati siin välja postijaamade võrk. Uhele lähim postijaam rajati Pungeriile (Väike-Pungerjale). Iga kahe-kolme versta peale ehitati mõisa poolt kõrts, millega teeniti lisatulu. Uhe kõrtsi pidas Washi Peter, kelle ülalpidamisel oli veel üle kuuekümne aasta vana naine, tema ema või ämm.

Uhe mõis

Carl Gustaf von Stahl(en)i surma järel läks Sompma mõis tema pärijatele ning nende käest omakorda major Ulrich Johann von Brümmerile. Umbes samal ajal läks tema omandusse ka Tärivere karjamõis. 1744. aasta revisjonis liideti Uhe küla Tärivere alla, mis kinnistas juba eelpool kujunenud suhted Iisaku piirkonnaga.

Tärivere karjamõis esialgu siiski Tärivere-Uhe mõisa keskuseks ei kujunenud. See ehitati välja Uhele. Põhjuseks olid tõenäoliselt Uhe asumine Alutaguse suuremate mõisate piirkonnas (Mäetaguse, Pagari, Kiikla), Uhe asumine Sompma ja Tärivere vahel, pärismõisate puudumine Iisaku kihelkonnas ja külakogukonna väikus pärast katku. Soodne oli ka Uhe asumine postmaantee ääres, mida mööda sai talvel saata viinavoore.

Uhele mõisa rajamine tõenäoliselt ei muutnud eriti siinset asustuse paigutust. Seda näitab ka 1803. aastast pärinev plaanivisand (vt. lk. 34). Ligikaudu poole krundi pinnast moodustas mets (Wald), millesse sopistuvad heinamaad (heu). Üksikud heinamaad asetsevad ka metsa sees. Neli suuremat põllumassiivi (av) ümbritseb mõisasüdant. Väiksemad põllutükid jäävad suures osas sellest lõunapoole. Põldude tähistamiseks kasutatud tähelühend "av" tuleneb mõistest "acker vierlofstellen" - neljakohaline põld. Seega oli siin kasutusel neljaväljasüsteem, mille osad olid kesa-talivilil-suvivilil ja kaer. Maid väetati nuumpullide ja piimakarja lautadest (1) väljaveetud sõnnikuga. Mõisa ja postmaantee vahele jäävalt krundilt juhitigi liigvesi ringkraaviga selleks kaevatud tiiki (2). Majandushoonetest ei puudunud mõisas ka viinaköök (3), rehi (4) ja veski (5).

Kuna mõisaomanik veetis suurema osa ajast Sompas või linnas, siis ehitati sinne peahoone tagasihoidliku välimusega (vt. lk. 35). Esinduslikumaks tegid maja sambad postmaanteepoolisel fassaadil. Puust hoone sees asus suur kivist ehitus, mille varemed kõitsid Uhelt läbisõitjate pilke veel 70-80 aastatel. See oli mantelkorstnaga köök (A), kus valmistati toitu lahtisel tulel. Hiljem kui majja ehitati kinnine pliit kasutati seda ehitust suitsusaunana. Eluruumidesse pääses köögist neljas suunas avanevate uste kaudu. Peahoone all oli kaks avarat keldrit (B, C), milledesse pääses hoone tagaküljelt.

Tänapäeval mõisahoonetest ühtegi ei ole säilinud. Veel kuuekümnendatel aastatel seisid kasutuna peahoone, rehi ja laut peahoone taga. Viimane oli alles veel 70-ndatel aastatel.

Alaliselt elas peahoones (X) valitseja (vt. lk. 34). Omad ruumid olid ka mõisnikule kui see tuli valdusi üle vaatama. Mõisa sissesõitmiseks oli rajatud sirge tee postmaanteelt peahoone ette. Praegu ühendab selle pikem lõik uut ja vana maanteed. Mõisakeskusest loodesse ja lõunasse kulgevad sirged teelõigud olid mõisa karjateed, mida mööda aeti loomad karjamaale (vw, B). Lõuna suunas kulgeva karjatee lõpus asus üksik maja, kus elas arvatavasti mõisa mölder (6). Siit viis tee (punktir) edasi kõrtsi (7) juurde. Loodesuunalise karjatee äärde, praeguse Pihlakamäe kohale jäi mõisateoliste rehielamu (8).

Mõisast lõuna poole jäi veel kaks hoonestatud krunti, milledest ühes elasid mõisa kangrud (9). Edelasse jääva koha pidajaks oli metsavaht (10). Sinna kulgev tee on kasutatav praegugi.

Alalise elanikkonna mõisas moodustasid valdavalt mõisateenijad, keda adratalupoegade hulka ei arvatud ja sellest ka andmete puudumine revisjonides. Küll aga on need inimesed sees kiriku sünni- ja surmameetrikas, millele ongi alljärgnevalt toetutud.

18. sajandi keskel oli mõisavalitsejaks Kornet Nieroth. Maarahva soost käskijateks, kiltriteks olid erinevatel aegadel Jurri, Pepo ja Jaan. Perekonnanimede puudumisel kandsidki nad lisanime ameti järgi Kiltre või Schilter. Oma ameti järgi kandsid lisanime veel Kõrtsi Pärtel, Kõrtsse Ivan, Kõrtsi Karel ja Kõrtsse Toomas, Prits Müller, Otto Müller (arvatavasti siiski aidamees), Aita Hindrik, Aita Tõnis, Mürsepa Mardi, Seppa Hindrik (hiljem Kikajon) ja Tisleri Lauri. Veel kuulusid mõisateenijate hulka Pärsi Karla, Pulga Madis, Nelusse Jüri (mõisa karjane) jt.

Mõisa majandamiseks vajalik lisatööjõud saadi küladest, eelkõige Täriverest ja Varesmetsast. Talunikel lasuvad teokoormised olid küllaltki suured. Nii pidid Varesmetsa kuuepäevatalud tegema tegu talvel 130 hobuse ja 25 jalapäeva ning suvel 95 hobuse ja 125 jalapäeva ulatuses. Lõviosa talvistest hobusepäevadest kulus viinavooris käimisele. Jalapäevalised töötasid viinaköögis ja lautades. Suviste tööde tsükkel algas karjalaskmise ja künnitöödega ning lõppes rehepeksuga. Kümne ja enama versta tagant tulnud teolised olid pikemat aega mõisas paigal, nad elasid ülalnimetatud rehielamus. Kiriku visitatsioonidest selgub, et teolistelt nõuti tööd isegi pühapäeval, kuna nädalavahetusel kodus või kirikus käimist pidas parun aja raiskamiseks.

1795. aastal läks Sompä-Uhe mõis kindralleitnant Andreas von Wrangellile. Sellest peale kinnistus ka lõplikult nimekuju Uhhe. Selleks ajaks oli Uhe mõisa majandamine muutunud ebarentaabliks. Siin puudusid arenguvõimalused. Põllupind oli piiratud ja kannatas liigniiskuse all; mõisa laiendamist takistasid seda ümbritsevad Rosenite ja Stackelbergide valdused; mõis asus oma küladest liialt kaugel ning hooned olid selleks ajaks amotiseerunud. Nii otsustas mõisa pärinud Carl von Wrangel rajada uue mõisa Täriverre. Seda otsust mõjutas ühel

poolt Iisaku mõisa väljaehitamine, teisalt aga valduste kompaktne asend. Raha uue mõisa ehitamiseks sai parun Eestimaa Maakrediidseltsist. Laenu saamiseks pantis ta hüpoteegi korras oma kõik valdused. nende väärtuse hindamine toimus 1823. aastal. Taksatsioonis osalesid Maakrediidikassa poolt ülemmaakohtunik Georg Johann von Wrangell. Manukatena viibisid juures staabikapten von Berens, Mäetaguse parun Otto von Rosen jt. Hindamise tulemusena jaotati Sompä-Uhe mõis kolmeks eri mõisaks koos juurde kuuluvate küladega. Sellega vormistati seni karjamõisana olnud Uhe (täis)mõisaks. Uhe mõisa valdusse kuulusid 11 neljapäevakohaga Varesmetsa, 3 neljapäevakohaga Luuga ja 8 kolmepäevakohaga Katase küla. Vogana külast liideti mõisa juurde kaks kolmepäevatalu. Mõisa majandamisel lasusid kõige suuremad kohustused Varesmetsa rentnikel, kes pidid tegema tegu 44 nädala (176 päeva) ulatuses. Rannakülad tasusid renti peamiselt Peipsi järvest püütud kalades.

Täriverve mõisakompleks sai põhisosaks valmis 50-ndatel aastatel. Selle käigus asustati talunikud äärealadele ja Tammetaguse küllasse. Mõisa ehitamisega suurenenud võlgade osaliseks katmiseks müüs Carl von Wrangell 1857/1858. aastal Sompä mõisa Ludvig von Rentelnile.

Sompä mõisa müümise järel kaotas Uhe senise keskse koha ja muutus 1043,5 tiinu suuruseks ripatsiks Mäetaguse ja Pagari valduste vahel. Loomulikult ei huvitanud mõisaomanikku raha paigutamine lagunevatesse hoonetes. Ainus väärtus tema jaoks oli ehitusmets (Bau Wald). Et mitte lasta iidseid põlde raisku minna, otsustas mõisnik, võimalik, et Maakrediidikassa soovitusel, mõisakrundi jagada taludeks.

Uhele tekib uuesti küla

Mõisa jagamine renditaludeks toimus 1860/1861 talvel. Kõigepealt mõõdeti välja põllumaa olemasolevate hoonete juurde. Nii kujunesid rendikohtadeks kõrts, sepikoda, möldri-, kangru- ja metsavahikoht. 1862. aastal tuli Kurtna mõisast Niggulas Koppel, kellele mõõdeti maa mõisast põhjapoole. Möldri talust mõõdeti eraldi põllukrunt järgmisel aastal Jaan Kreenmannile, kes tuli siia Varesmetsast. 1869. aastal koostatud plaanil on toodud üldse kaheksa rendikohta. Võimalik, et samal aastal mõõdeti välja ka ülejäänud neli, mis siis kõik nummerdati ning ristiti. Numeratsioon kulges 1-3 põhja suunas paremal pool ja 4-11 tagasi S-kujuliselt vasakul pool postmaanteed. Talud nimetati järgmiselt:

1-Kõrtsi	Uhe kõrtsi asukoht, mida rentis kõrtsmik Juhan Lippo
2-Sepa	Uhe sepapaja asukoht (?), mida rentis sepp Juhan Kikajon
3-Parve	rentnik Jaan Parve

4-Kurtna	rentnik Niggulas Koppel tuli Uhele Kurtna Mõisast
5-Raja	rendikoht asus mõisa piiril, rajal, rentnik Tiidrik Avel
6-Kopli	mõisa loomade koppel
7-Muuga	Jaan Kreenmann tuli Uhe-Tärivere mõisa Muuga mõisast
8-Möldri	traditsiooniline möldrikoht, mida pidas nüüd Jaan Kreenmanni poeg Priidik, kes oli ka mölder
9-Pernika	rentnik Andres Pernika
10-Kangro	mõisa kangrute elukoht, seostatud ka Kangro või Kang Jaago nimega
11-Mantsiku	üks maasikaterikas koht
12-Saare	metsavahikoht, mis sai oma nime kui üksik ja eraldi asuv krunt keset metsa, saar; rentnik Niggulas Teltmann tuli Uhele 1841. a.

Taludeks jagamisega kujunes Uhel välja kaks seda nime kandvat subjekti: mõis ja selle valduste hulka kuuluv küla.

Talude päriksmüümise mõtte tuli nähtavasti nii mõisaomaniku kui Maakrediidiseltsi poolt. Esimese jaoks oli Uhe pidamine liialt kulukas, teine soovis kiiremini tagasi laenu. Talude esialgne hindamine viidi läbi 1870. aastal. Hinnati rendis kasutatud osa ning selle alusel jagati igale talule hüpoteek, mis moodustas ligikaudu 50 % selle väärtusest (tabel). Samas alustas maamõõtja Birkenbaum talukruntide väljamõõtmist. Krundi sisse mõõdeti ka metsatükk, mille tagajärjel talude müügihind tõusis keskmiselt 38 % võrra (tabel). Hüpoteegi summat see enam ei mõjutanud.

TALU	ALGHIND	HÜPOTEЕК	KRUNDI PIND	MÜÜGIHIND	%
1-Kõrtsi	2561	1280,50	85,1	3800	32,6
2-Sepa	1257,46	628,70	56	2300	45,3
3-Parve	1430,20	718,10	63	2150	33,5
4-Kurtna	1809,40	904,70	47	2700	33
5-Raja	1530,60	765,30	50,1	2300	33,5
6-Kopli	1438,40	719,20	56,1	2560	43,8
7-Muuga	1327,40	663,70	53,1	2100	36,8
8-Möldri	1669,40	834,70	48	2860	41,6
9-Pernika	524,40	262,20	21	800	34,5
10-Kangro	666	333	30,1	1000	33,4
12-Saare	779,60	390	33,2	1600	51,3

Müüki ei läinud Mantsiku ja mõisasüda (Hoff Uhhe). Nende rendiväärtus oli järgmine:

11-Mantsiku	359,40	179,70	15 tiinu põllumaad
Uhe mõis	461,80	230	2,5 tiinu põllumaad (vt. lk. 36)

Talude päriksmüümise viimane juriidiline akt oli lepingute sõlmimine 1872. aastal. Nende järgi loeti peremehed pärisomanikeks juba Jüripäevast 1873. Koheselt tuli maksta kolmandiku suurune käsiraha. Peremeestel oli keelatud oma talu piirides ajada viina ja pruulida õlut ning seda müüa. Ka ei tohtinud ehitada tuule- ega vesiveskit kuna see jäi mõisaomaniku eesõiguseks. Uhe veski anti rendile kõigepealt Priidik Kreenmannile. Metsa võis peremees hakata müüma alles siis kui oli tasutud pool talu väljaostusummast.

Vajaliku raha said peremehed erineval viisil. Kõigepealt koguti vajalik summa säästudest. Seda oli kõige enam jõukamatel rentnikel: kõrtsmikul, möldril ja sepal. Summa kokkusaamisel saadi abi ka sugulastelt, millest aga võis mõnikord tekkida tüli kui üks osapool jättis oma lubadused täitmata. 1882. aastal kaebas Kaarel Raja äi Kaarel Suits oma väimehe peale, et see ei andnud talle poole talust nagu varem sai kokku lepitud. Nimelt andis äi Kopli peremehele talu väljaostmiseks 825 rubla hõbedas, kaks hobust, kaks lehma, viis lammast ja kaks kuli (umbes neli kotti) otri. Suurem osa peremeestest maksis talu eest osade kaupa selle talu majandamise tuludest.

Esimesed pärisperemehed Uhel olid:

1-Körtsi	körtsmik Juhan Lippo väimees Gustav (Kustav) Treufeld
2-Sepa	Juhan Kikajon
3-Parve	Priidik Kreenmanni vend Ado Kreenmann (Kreimann)
4-Kurtna	Niggulas Koppel
5-Raja	Tiidrik Avel
6-Kopli	Kaarel Raja
7-Muuga	Priidik Kreenmanni vend Maddis Kreenmann
8-Möldri	Priidik Kreenmann (Kreiman)
9-Pernika	Tehvan Lippo poeg Juhan Lippo
10-Kangro	Priidik Kreenmanni vend Juhan Kreenmann (Kreiman)
12-Saare	Niggulas Teltmann

Talude väljaostmisega väljus Uhe lõplikult Uhe-Täriveri mõisast ja moodustas omaette kogukonna (Bauerschaft). Mõisaga jääd i eelkõige lepingulistesse suhetesse. Tihedam oli side Uhe-Täriveri vallakogukonnaga, kus Uhe peremehed moodustasid "maaomanike" seisuse.

Seni kuni vallakogukond põhines mõisakogukonnal ei olnud Uhe mingi erand oma asukoha tõttu. 1889. aastal alanud kohtu- ja talurahvaasutuste reformiga ühendati mõisavallad suuremateks koondvaldadeks. 1891/1892 ühinesid Iisaku, Täriveri ja Pootsiku Iisaku koondvallaks, mille koosseisu läks ka Uhe kogukond. Nüüdsest jäi Uhe saarena Mäetaguse koondvalla sisse, sest viimase koosseisu

läksid Pagari mõisa valdustena Sõrumäe ja Jõuga. Iisaku valla põhja piir kulges kaheksa versta kaugusel Uhest. See piir nihkus hiljem umbes kahe versta võrra lähemale kui vahepeal Tärivere-Uhe mõisa omandanud Sompma mõisnik Renteln ostis Stackelbergidelt ka Jõuga küla.

Küla asumine ligi kümne versta kaugusel vallamajast ei takistanud siiski läbikäimist. Endiselt käidi Iisaku kirikus ja laadal, Uhe lapsed õppisid Iisaku koolides ning surnud maeti Iisaku kalmistule.

Eluolust Uhel Ilmasõjani

Talude päriksostmisega kujunesid talukrundil välja omapärsed talukogukonnad, milledesse kuulusid taluomaniku lähisugulased või "allrentnikud": peremehe sulased või teised inimesed. Kogukonnas elavate perede jaoks olid kasutada omaette taluhooned, millede juurde kuulus ka väike põllukrunt. Lähisugulaste vahel oli kogu talu jagatud mõtteliselt pooleks. Eelmises osas toodud Kopli talu näitest selgub, et see jagamine ei olnud alati kerge.

Talukrundi jagamine allrentnike vahel kergendas ja kiirendas taluomaniku talu lõplikku päriksaamist. Kui peremees ei tahtnud või ei olnud võimeline talu edasi pidama, läks see järgnevalt võimekama allrentnikust peremehe omandusse. Uhel toimus see kahel korral. Kõigepealt müüs Niggulas Teltmann Saare talu juba nelja aasta pärast sama talu krundil elanud Jüri Mühlbergile. Võimalik, et mingi osa oli siin ka sugulussidemetel. Viimane jagas talu omakorda väimeeste vahel pooleks. 1883. aastal pärast Jüri Mühlbergi surma puhkes nende vahel sepipaja pärast väike vaidlus, mis lahendati Tärivere vallakohtus. Sepipaja ehitas peremehe tütre Leno mees Jaan Kuutmann, kellele ka sepipada koos riistadega mõisteti. Kälimees Mihkel Teltmannile jäi selle küljes olnud kamber, mille ta pidi ära vedama. Pärast Mihkli surma müüs tema naine Anna oma osa Jaan Kuutmannile ning sellest peale jäi Saare jagamata. Jaan Kuutmannilt päris talu omakorda vanem poeg Mihkel Mühlberg (Miilberg). Teine poeg Hermann Kuutmann (Gutman) asus oma perega Kaukaasiasse.

Parve talu läks Ado Kreenmanni käest Äksist 1876. aastal Uhele tulnud Juhan Martinile pärast seda, kui hobusevargusega kaks korda kinni istunud peremeest 1889. aastal enam kogukonda tagasi ei võetud.

Suurem talude jagamine perepogade vahel toimus selle sajandi esimese kümnendi vahetusel. Talude arv suurenes Uhel kaheteistkümnelt seitsmeteistkümnene, milledele lisaks veel väljarenditud mõis (tabel).

1-Kõrtsi	1-Kõrtsi A	Aleksander Treufeld
	1b-Kõrtsi B	Robert Treufeld
	(Roosakõrtsi)	

2-Sepa	2-Aho	Theodor Kikajon
	2b-Sepa	Karl Kikajon
3-Parve	3-Parve	Wilhelm Martin
	3b-Mäeveeru	Karl Martin
	3c-Sadulsepa	Aleksander Martin
4-Kurtna		Hiiob Koppel
5-Raja		Dietrich Avel
6-Kopli		Eduard Palm, Kaarel Raja võõraspoeg
7-Muuga		Jaan Kreenmann
8-Möldri	8-Möldri	Renaldo Kreenmann
	8b-Uus-Möldri	Anton Kreenmann
9-Pernika		Juhan Lippo
10-Kangro		Karla Kreenmann
11-Mantsiku	rentnik	Tanel Suuder
12-Saare		Mihkel Miilberg
Uhe mõis	rentnik	Jüri Unt, teises osas monopol

Kokku elas külas maailmasõja ajal kuni 140 inimest, keda elatas ära ligikaudu 150 tiinu haritavat maad. Sellest 14-15 % oli rukki all. Külvipinna suuruselt järgmine kultuur oli kaer umbes 10-13 % ning oder. Sellest kulus oma tarbeks neljandik kuni kolmandik saagist. Ülejäänud läks seemneks, magasiada osakuks ja müügiks. Jämedamat jahu sai viljast jahvatada Uhe veskis, peenjahu tegemiseks tuli sõita Jõhvi või Pootsikusse. Uhe veskit rentis algul Priidik Kreenmann, hiljem Kaarel Raja. Nende möldriksolemise ajast paar juhtumit, millised on alles Tärivere vallakohtu protokolliraamatus. 1876. aastal süüdistas Madis Koppel Priidikut, et see olevat teda tüssanud vaka jagu jahudega. 1889. aastal kasvas tüli Jaarel Raja ja Juhan Kreenmanni vahel nii suureks, et see lõppes viimase käeluu katkilöömisega.

Peale tervilja kasvatati enamasti igas Uhe talus lina, millest jällegi suurem osa läks oma tarbeks. Sellest valmistati kotiriiet, kui ka kangast töö- ja pesuriiete jaoks. Lina töötlemine on vägagi töömahukas ja selleks kutsuti abitööjõudu Atsalamast ja Jõugalt.

Raha teeniti talusse ka piima ja küttepuude müügist. Postmaantee ääres asunud meiereis valmistati piimast võid ja kohupiima Peterburi turul müümiseks. Meierei jääkeldri auk on tänaseni alles. Küttepuud läksid samuti Peterburgi ja Narva. Uhe sülla puude eest saadi viis rubla.

Päriskohtade pidamine muutis peagi oluliselt küla väljanägemist. Seniste korstnata rehielamute asemele ehitati uued moodsamad elumajad, millede katust kroonis korsten. Jõukamate peremeeste majadel oli neid kaks. Katust tehti esialgu traditsiooniliselt õlgedest, mis peagi asendati pilbastega. Maja välisseinte vooderdamist võisid lubada vaid jõukamad.

Elumaja tsentris asus suur vene ahi, mis soojendas ruume. Kööki avaneva ahjusuu ette ehitati pliit selle kohal oleva tellistest kummiga. Ahju köeti nädalas kaks-kolm korda kui tehti leiba. Köök ise võttis enda alla vähemalt neljandiku elumaja mahust. Pikkadel talveõhtutel koondus siia pere põhiline tegevus. Kööki toodi ja seati üles kangaspuud ning hõövelpink. Uhe kangakudujatest oli kihelkonnas tuntud Juula Miilberg Saarest. Tema valmistatud riidest lasi oma poegadele valmistada ülikonnad ka Iisaku mõisaproua krahvinna Aleksandra Mussin-Puškin. Puutööga teenis elatist Juhan Lippo isa Tehvan. Ei olnud talu kus poleks tema valmistatud vokki, kappi või kummutit. Regesid ja töövankreid tegid mitmed peremehed ise. Kappe ja kummuteid osteti ka Atsalama meistrielt Anton Veskilt.

Pere magas öösel magamiskambris puust voodites. Madratsiks oli põhukott, mida katsid omatehtud linad ja tekk. Siin oli vene ahju müüri äärde ehitatud ka lesku, millel armastasid magada pere vanemad liikmed. Perenaised püüdsid paljaid palkseinu katta tikitud või värvilise lõngaga väljaõmmeldud seinavaibaga. Jõukamates peredes hakati tuba selle sajandi algul tapeetima.

Külaliste ja pere noorrahva kogunemiskohaks oli puhaskamber ehk suurtuba. See sisustati mõisasalongi eeskujul oma jõukusele vastavalt. Paeaegu kohustuslikud mööbliesemed olid siin peenemalt väljatöõdeldud kummut, kapp, tugitoolid, laud ja lillepostament. Seinu kaunistasid fotod või isegi maal. Lauda ja kummutit kattis pitsidega kaunistatud lina. Sellel omakorda uhke kupliga õlilamp, lillevaas ja peegel. Jõukamates taludes osteti noorrahva muusikalise vajaduse rahuldamiseks veel grammofon või isegi tiibklaver. Teadaolevalt omasid klaverit Kõrtsi, Kopli, Möldri, Muuga, Parve ja Saare. Noorrahva jaoks olid populaarsemateks kogunemiskohtadeks selle sajandi algul Raja ja Kopli, kus olid suuremad ruumid ja aktiivsemad noored. Koguneti ka Saare, Kõrtsi (nii Vanakõrtsi kui Roosakõrtsi) ja Möldri talusse. Poisikeste meeliskohaks kujunes Raja männik (Kangru nõmm).

Elumaja ees olevat õue piiritlesid vastas asuvad majandushooned: laut, tall, ait ning saun. Siit kulges läbi postmaanteele viiv talutee, mille kaudu pääses ka naabertallu. Traditsiooniline majandushoone, rehi, ehitati eelnimetatud hoonetest veidi eemale, et viljakoormatega ei oleks vaja sõita läbi taluõue. Erinevalt varasemast rehielamust ehitati rehi ilma kambriteta. Talvel kasutati rehte põllutööriistade hoiukohana.

Talu viljapuaaed ehk rohuaed rajati elumaja taha. Valdavalt istutati siia õunapuid ja marjapõõsaid (tikrid ja sõstrad). Paljus võeti eeskujuks mõisa viljapuaedu. Sügiseti kujunesid need Uhe poistele meelis sihtmärkideks. Üks 1880. aastal toimunud õunaraksus käimine jõudis isegi vallakohtusse. Viimase otsusel tuli kahjukannatanule Niggulas Koppelile maksta 9 rubla kahjutasu Anton Kreenmanni, Joosep Uustalu ja Juhan Kiuri "külaskäigu" eest.

Ka küla kogukonnaks kujunemine ei kulgenud alati ladusalt. Erinevatest paikadest tulnud inimesed tõid kaasa oma arusaamad, eriti need mis puudutasid omandit. Neid momente kajastavad taas jällegi vallakohtu protokollid, milledes on fikseeritud kaebused laenatud tööriistade tagasisaamiseks kuni kurjade koerte rünnakuteni. Otseselt kogundliku tegevusega puutus kokku Juhan Kreenmanni kaebus 1878. aastast. Nimelt raius Mantsiku rentnik Madis Koppel tema krundilt kolm kuuske ja ühe kase postmaantee parandamiseks. Kuna see toimus mõisa loal, siis mõistis kohus Madise õigeks. Viis aastat hiljem leidsid postmaanteest eemal asuvate talude peremehed Juhan Kreenmann, Jaan Kuutmann, Tehvan Lippo, Madis Kreenmann, Kaarel Raja, Madis Avel ja Niggulas Koppel, et nad ei pea andma kruusa tee sillutamiseks. Teeäärsete talude omanike kaebuse peale otsustas kohus, et kui krundid osteti üheskoos, siis peavad kõik ka üheskoos teed sillutama.

Kogukondlik ühtsus kujunes Uhel välja järgnevatel aastakümnetel, kui peremehe õigustesse said juba Uhel sündinud inimesed. Huvitav on, et ka siis tekkis probleem talude jätkamises. Vabaturumajanduse arenemisega Vene impeeriumis olid noortele laienenud avaramad tegutsemisvõimalused, eelkõige ahvatles linn. Kodust minna tahtmist süvendas ka vastuolu vanade ja noorte vahel. Uhe suuruse küla "ülerahvastuse" tõttu lahkusid siit esmalt neiu, kes läksid edasi õppima meditsiiniõeks, kooliõpetajaks, õmblejaks vms. Ka noormehed jätkasid õpinguid seminarides või kreiskoolides. Mitmetest said külakooliõpetajad. Hugo Kikajon töötas algul Porskova ministeeriumikoolis, hiljem Tallinnas. Õpetajana töötasid veel Tanel Kikajon, Jakob Kikajon ja Karel Kikajon. Tallinnas õppis ja töötas veel Juliette Miilberg. Eesti Vabariigi ajal lõpetas ta Tartu Ülikooli keemia-loodusteaduskonna ning töötas Lenderi gümnaasiumis.

Vene aja lõpul mindi ennast täiendama ka välismaale põllumajanduse alal. August Kikajon sattus Taani lallepoja Johannese kaudu, kes oli seal juba ees. Veel oli põhjuseks tiisikus, mida sai edukalt ravida Lääne-Euroopas. Taani läks August 1912. aasta oktoobris-novembris. Ta elas ja töötas Lallandi maakonnas Godthaabi talus. Seal õppis ta piimandust ja moodsamat talumajandust. Ilmasõja ajal tagasi tulles püüdis ta saadud kogemusi sisse viia Uhel Aho talus pärast seda kui Theodor loobus oma pärimisõigusest Augusti kasuks. Oma talus ehitas ta linakolkimise masina, mis pandi tööle hobustega.

Selle sajandi alguseks kujunes välja Uhe peremehe "tüüp". Ta kandis koduvillasest kangast ülikonda. Eriliseks jõukuse tunnuseks oli vestitaskus "Anker" uur. Suitsetati kanget tubakat, mida müüdi sinise paberiga pakendis.

Ilmasõda, revolutsioon ja vabadussõda

Ilmasõda puudutas Uhet kaudselt. Kõigepealt suurenesid armee jaoks naturaalkoormised vilja ja loomade näol. Sõjaväkke võeti Rinaldo Kreenmann, Voldemar Avel, Hiiob Koppel, Albert Martin, Rudolf Kreenmann, Hugo Kikajon. Osa neist arvati reservi, Rinaldo ja Rudolf Kreenmann saadeti aga kohe väerinnale. Rinaldo hukkus Karpaatides. Tema mälestuseks kirjutas Eduard Kreenmann isegi luuletuse

Poliitikasse sattus Uhe kogukond veebruaris 1917. 28. veebruaril korraldasid Iisaku ministeeriumikooli õpilased suure rongikäigu tsaari kukutamise tervituseks. Sellest võtsid osa ka Uhe lapsed Aliide Martin, Rosette Treufeldt jt. Uhelt pärit koolilapsed.

Vanemad inimesed lülitusid poliitikasse kui hakati valima Eestimaa Maanõukogu. Samas valiti seniste vallavolikogude asemele vallanõukogud. Sama aasta suvel asutati Iisaku rahvamajas veel Talurahva Liit. Uhelt valiti Liidu juhatusse ehk "organisatsiooni" Uus-Möldri peremees Anton Kreenmann.

Bolshevike riigipöörde tulemusena hakkas poliitika vallas ja külas lõhnama vere järele. Iisaku vallanõukogu asemele valisid sulased ja maataamehed valda saadetud tööliste Rempeli organiseerimisel vallakomitee, mille esimeheks sai Paul-Eduard Peep. Komitee loomisel puhkenud sõnavahetuses ütles vallanõukogu liige Hiiob Koppel: "Te kuradi popsid, mis vallavalitsust te siin teete!". Ütlemine jäeti meelde ning kui esimese nõukogude ajajärgu lõpul hakkasid kõnelema püssid, Hiiob tapeti kuulipildujatulega maanteel. Vallakomitee sai oma karistuse valda tulnud saksa okupantide käest. Sellest on värvikalt kirjutanud Oskar Surva oma mälestustes.

Saksa võimud suhtusid Uhe inimestesse rahulikult kuna siin moodustasid kogukonna peremehed. Ärevaks läks olukord külas teise nõukogude ajajärgu ajal, mida tuntakse ka Kommuuna ajana. Uuesti moodustati Iisaku valla töörahvanõukogu. Uhet esindas selles Wilhelm Martin, keda nähtavasti nõukogude kord mingil määral sümpatiseeris. Vähemalt hoidis see ära verised repressioonid siinsete peremeeste suhtes.

1919. aasta jaanuaris löödi punased Eesti 5. polgu ja 1. ratsapolgu üksuste poolt siitkandist välja. Oluline lahing toimus Pagari mõisas, kus võeti kinni 70 enamlast. Selles osales ka Eestimaa mõisnikest ja teistest baltisakslastest Balti Pataljon, kelle langenud on maetud Mäetaguse kalmistule.

Vabadussõjas osales otseselt vähemalt kolm Uhe meest. Rudolf Kreenmann ja Arthur Kikajon langesid Narva all. Tallinnas elanud Hugo Kikajon võttis osa Tartu ja Võrumaa vabastamisest Kooliõpetajate Roodu ridades. "Ühistöö" kaudu abistasid Uhe talunikud Eesti Kaitseväge riietega ja toiduainetega. "Ühistöö" aukirjaga märgiti ära Rudolf Koppeli tegevus. Vilja andsid eesti sõjaväele kõige enam Roosakõrtsi ja Kopli peremehed.

Uhe küla Eesti Vabariigi ajal

Küla ajaloos seostusid esimesed omariikluse aastad kogukonna administratiivse kuuluvuse küsimusega. See oli seotud üleriigilise poliitikaga maakonna ja vallapiiride korrastamiseks. 1919. aastal algatati Ida-Virumaal iseseisva Alutaguse maakonna loomise kampaania. Vaidlus ja võistlus maakonna pealinna küsimuses Jõhvi ja Narva vahel viis aga asja ummikusse.

Sama aasta suvel tehti Viru maakonnaavalitsuse poolt ettepanek jagada Mäetaguse vald Mäetaguse ja Pagari vallaks. Uhe pidi jääma Pagari valla piiridesse. Peagi leiti, et Mäetaguse valla poolitamine ei ole majanduslikult otstarbekas ning asi jäi soiku. Uuesti kerkis Uhe kuulumise küsimus üles 1921. aastal. Selle tõstatas Mäetaguse vallanõukogu, kes leidis, et otstarbekam oleks Sõrumäe kuulumine Iisaku ja Uhe kuulumine Mäetaguse valda. Kui Sõrumäe küla liitmine Iisaku kogukonda toimus tõrgeteta, siis Uhega oli see raskem külakogukonna vastuseisu tõttu. Vastuseisu põhjustas kõigepealt asja ajamine Uhe elanike seljataga. Iisaku vallanõukogu liige Wilhelm Martin teatas vallanõukogu istungil, et Uhe rahvas ei ole mingil tingimusel nõus liituma Mäetaguse vallaga, kuna uhelased on osalenud Iisaku valla majanduse ülesehitamises ning pealegi käivad Uhe lapsed Iisaku koolides.

1922. aastal algas Mäetagusel kampaania kooli avamiseks Mäetaguse mõisa avaras härrastemajas, mille põllutöoministerium andis vallale. Naabrite tegevus ei jäänud Uhel tähelepanuta. Kooliolude paranemine Mäetagusel muutis uhelaste meelt nii, et järgmise aasta suvel esitati Mäetaguse vallale palve liitumiseks. Seda põhjendati Iisaku vallamaja ja koolide kaugusega, mis teeb koormavaks iga väiksema asjaajamise. Vallanõukogu 29. augusti istungil see soov rahuldati ning seega võisid ka Uhe lapsed koos Mäetaguse lastega alustada 1. oktoobrist õppetööd uues koolimajas, mis avati algul neljaklassilisena. Detsembris avati täiendavalt 5. ja 6. klass. Iisaku vallanõukogu rahaldas Uhe palve 11. oktoobril tingimusel, et Mäetagusega liidetakse Tartu-Narva postmaantee 7-kilomeetrine lõik sillutamiseks ja korrashoidmiseks. Kuni Uhel valitud vallanõukogu liikme Wilhelm Martini volituste lõppemiseni jäi Uhe kogukond Iisaku valla koosseisu. Sinna maksti ka omad maksud. Pärast Mäetagusega liitumist valiti Uhe volinik kaupmees Klemets vallavanemaks (1925-1927). Üleriiklikel valimistel moodustas Uhe koos Atsalama, Väike-Pungeri, Pagari, Jõetaguse ja Kalinaga ühtse valimisringkonna. See traditsioon on säilinud tänaseni.

Uhelaste elu eesti ajal saab vaadelda kõigepealt majanduse ja kultuuri valdkonnas, milleles oldi aktiivsed läbi viima uuendusi ning selleks organiseeruma. Selles tegevuses haarati kaasa ka naaberkülade Atsalama ja Väike-Pungeri (1939. aastast Väike-Pungerja) inimesi.

Eesti ajal toimusid olulised muudatused maaviljeluses nii maade kasutamise struktuuri kui saagikuse osas. Kõigepealt suurenes taludele kuuluva maa

kogupind 650-ha-lt 703-ha-le. Maa suurenemine toimus mõisale kuulunud metsa ostmise läbi. Selles osalesid Parve, Möldri, Uus-Möldri, Kangro ja Saare. Samas aga vähenes haritava maa üldpind 198 ha-lt 155 ha-le, mida kompenseeris vilja saagikuse suurenemine kaks kuni kolm korda. Kui 1918. aastal oli rukki kogusaak ca 146 ts, siis 1939. aastal oli see üle 300 ts (põllupind vastavalt 18 ha ja 15 ha). Pätsi põllumajanduspoliitikat iseloomustab aga nisu külvipinna 86 kordne suurenemine külas. 1918. aastal kasvatas Uhel nisu ainsa talupidajana Aleksander Treufeld 0,18 ha suurusel põllulapil, kust ta sai 96 kg saaki. 1939. aastal oli Uhel nisu all (suvi- ja talinisu kokku) 15,5 ha, millest müüdi riigile 89,5 tsentnerit. Kogusaak võis olla kuni 200 ts. Talinisu osas oli juhtiv talu Kõrtsi A, suvinisu osas Muuga.

Teravilja kõrval pöörati suuremat tähelepanu ka kartulikasvatusele. Kui tsariaegses statistikas kartul puudub, siis 1939. a. seisuga oli kartuli all veidi üle 18 ha. Sellest 1,9 ha läks Raja B (Voldemar Avel) arvele. Populaarne kartulisort oli "Majesteet", mida müüdi eksportkartulina Rootsi. Seda ostis kokku Karl Sellik. Suurem osa kartulist müüdi aga Mäetaguse piiritusevabrikule.

Endiselt kasvatati taludes otra, kaera, lina jt. kultuure. Linast läks suurem osa Pärnu Linavabrikule, kuna omavalmistatud kanga osatähtsus hakkas vähenema.

Küla majanduslikud edusammud oleksid väiksemad kui Uhe talunikud ei oleks organiseerunud. Parve talu noorperemehe Leonhard Martini eestvõttel asutati 20-ndate aastate esimesel poolel põllumajanduslike uuenduste tutvustamiseks ja sisseviimiseks Uhe Põllumajanduslik Ühingu. L. Martin valiti ka selle esimeseks esimeheks. Talunduse arendamiseks korraldati mitmesuguseid majapidamiskursusi ja uuendusi tutvustavaid loenguid. 1928. aastal viidi ühingu eestvõttel läbi väetuskatsed. Nendel võrreldi fosfaadi, superfosfaadi, kaalisoola ja tshiilisaalpeetri sobivust Uhe maadele. Väetiste toimet rukkile ja nisule uuris Leonhard Martin, heinamaadele August Kikajon ja Paul Treufeld (Kõrtsi A). Viidi ka läbi aia- ja köögivilja mahategemise kursused ning õpiti ümber käima mesilastega. Ühingu kaudu muretseti uut sordiseemet ja põlluharimise vahendeid. Ühingu Naisteosakond korraldas omakorda kodumajanduspäevi perenaiste oskuste tõstmiseks. Taimekasvatuse ja maaviljeluse kõrval tegeles UPÜ ka loomakasvatuse küsimustega. Selleks korraldati peekonseakasvatuse kursusi. Ühingu oli ka "Eesti Lihaekspordi" esinduseks ümbruskonnas. Arendati ka linnukasvatust.

Tähtsaimaks loomakasvatuse valdkonnaks UPÜ tegevuses oli aga piimakarja tõualane töö. Et poolesaja viletsa piimaanniga lehma väljavahetamine tõuloomade vastu oleks kujunenud liialt kalliks, võeti suund olemasoleva maakarja tõu parandamisele. Selleks asutati ühingu juurde 1926. aastal Pulliosakond. Selle kaudu astus UPÜ ka Eesti Maakarja Kasvatajate Seltsi

Viljandis, et asutada Uhel sugupullijaam. Selle asutamiseks saadi seltsilt 20 000 marka ning Viru maakonna valitsuselt lubati eraldada raha 25 % ulatuses pulli ostuhinnast. Esimene sugupull, mis Uhele toodi oli Simm. Loom kindlustati 40 000 marga peale. Kuid kaua teda kasutada ei saanud, kuna läks tigidaks. 1930. aastal osteti uueks sugupulliks Kentuk. Tõuparanduse kõrval õpiti ühingu eestvõttel uusi loomade hooldamise, söötmise ja lüpsmise võtteid. 1929. aastal korraldas ühing Uhel esimese lüpsivõistluse.

Eesti aja lõpul olid Uhe suuremateks piimataludeks Kopli ja Muuga, kummaski 10 lüpsilehma. Mäetaguse võitööstusele müüsid mõlemad kokku 42 000 liitrit piima aastas. Kogu küla müüs aga 160 tonni aastas. Sellest valmistatud eksportvõi tõi 1937. a. esimeselt rahvusvaheliselt võistlusel Berliinis Mäetaguse Piimaühingule aukirja. 1939. aastal oli lehma külas 88.

6. aprillil 1926. aastal selgitas Asunike ja Riigirentnike Liidu põllumajanduslik nõuandja Erich Martin Uhe mõisas peremeestele turba väärtust karjalaudas ja põllul ning selle saamise võimalusi. Samas otsustati asutada UPÜ Turbaosakond. Valiti ajutine juhatus, kuhu kuulusid Leonhard Martin ja Theodor Kikajon. Sama aasta 14. novembril valiti ka alaline juhatus. Sellesse kuulusid Leonhard Martin, Paul Treufeld ja Adolf Roosevelt Mäetaguselt. Järgmisel aastal sõlmiti kolmeks aastaks turbaraba kasutamise rendileping, mille Pagari metsaülem pikendas hiljem 24 aasta peale. Turbaraba eraldati Seli soost. Seitsme hektari suurune raba jaotati osanike vahel liisuga.

Uute kultuuride, sordiseemne ja tõuparandamise kõrval tegeldi külas veel maaparandusega. Liigvee ärajuhtimiseks kaevati Mantsikult mõisani kraav, millega liigvesi suunati mõisa tiiki. Kraavi kaevasad Saaremaalt palgatud kraavihallid. Liigveest vabastatud maad võeti kasutusele eelkõige heinamaana, kuna põllumaa jaoks jäid need liialt märjaks.

Oluline oli majanduses uute masinate kasutuselevõtmine. Praktiliselt igas talus oli 30-ndate aastate lõpuks olemas niidumasin, hobugööpliga peksumasin, tuulamismasin ja mõnel isegi külvimasin. Niidumasinatest peeti parimaks USA päritoluga "Deeringut". Esimese kartulilahtiajamismasina ostsid üheskoos Voldemar Avel ja Eduard Palm. Võimsamate ja kallimate peksumasinade muretsemiseks asutati masinaühingud. Kõigepealt moodustasid oma masinaühingu küla lõunapoolsed talud: Muuga, mõlemad Möldrid, mõlemad Kõrtsid, Sepa ja Aho. Koos osteti firma "Munktells" garnituur ja "Seileri" mootor. Motoristidena olid siin ametis Alfred Kreenmann, Peeter Valge Mäetaguselt ja viimasena Konrad Suuder Mantsikust. 1938. aastal asutasid oma masinaühingu ka Uhe põhjapoolsed talud. Atsalama Tarvitajate Ühisuse kaudu telliti samuti firma "Munktells" garnituur koos 8 hj. "Seiler" mootoriga, mis läks kokku maksmaks 2320 krooni. Tehtud kulude tasumiseks ekspluateeriti mootorit ka muudel töödel. Sellega pandi käima pilpakiskumise- ja turba purustamise masin. Motoristiks oli Villem Martin.

Uute masinate ostmine ei käinud igas talus libedalt. Oskar Surva mälestuste järgi oldi sellele eriti vastu Muugal, kus vanaperemehed kogusid kapitali ning tehnika soetamist peeti liigseks raiskamiseks. Kui teised külainimesed, eriti noored, neid pilkama hakkasid, tõi noorperemees Eduard Kreenmann Jõhvi niidumasina "Deering". Selle teo eest lubasid vanaperemehed ta minema kihutada. Kuid pärast seda kui kunstväetis pani viljad mühama ja Eduard sai näitusel auhinna, lubati noorperemeest vabalt tegutseda.

Uhe kogukonnas oli ka inimesi, kes elatasid ennast ja oma peret muul viisil. Üks selline tegevusala oli kauplemine. Sellega tegelesid Johannes ja Anton Klemets, kellede maja asus postmaantee ääres Möldri krundil. Klemetsite pood esindas kohapeal veel "Munaeksporti". Renaldo Klemets proovis kätt "metsatööstuses", milleks ta rentis veoauto "Volvo". Autoga vedas ta puid Jõhvi raudteejaama. Et aga autot korralikult ei kasutatud, muutus see peagi räbalaks. Kogu ettevõtmine läks haamri alla, mis tõi paksu pahandust veel järgnevateks aastateks kuna võlad jäid käemeeste kanda.

* * *

Alutaguse kultuuri- ja hariduse ajaloos seostub Uhe nimi kõigepealt külakooliga, mis tegelikult töötas Varesmetsas. Kuna Varesmetsa küla kuulus sel ajal Uhe mõisa valdusse, siis siit ka Uhe kooli nimetus ametlikes dokumentides aastatel 1833-1844. Tõeliselt tegutses kool Uhel ajavahemikul 1873-1875, arvatavasti mõisas. Kahe aasta jooksul sai siin algharidust üksteist 6-20 aastast õpilast. Kool asutati tõenäoliselt eesmärgiga anda tulevastele pärisperemeestele nõutavat kirjaoskust. Koolmeistrina töötas mõningatel andmetel Ernst Lippe. Kooli hilisema töötamise kohta puuduvad andmed, kuigi on väidetud, et see oli olemas ka 1886. aastal. Peamiselt õppisid Uhe lapsed kuni 1923. aastani Tärivere, hiljem Iisaku valla koolides. Mitmed said hariduse ka kuulsas Hanseni köstrikoolis. 1910. aastal tehti katse rajada Uhele ministeeriumikool, mis jäi aga raha puudusel teostamata, kuigi oli valminud isegi koolimaja projekt.

Robert Theodor Hanseni tegevus Iisakus avaldas oma mõju ka Uhele. Iisaku laulukooris osalesid Helene Kikajon (alt) ja Anton Kreenmann (bass). See koor võttis osa üldlaulupidudest ja Hanseni korraldatud üritustest.

Kultuurielu aktiivsuse algus otseselt Uhe külas on seotud Arnold Miilbergi tegevusega. Andeka iseõppijana mängis ta Ilmasõja eel Hanseni asutatud pasunakooris klarnetit. Veel oskas ta mängida klaverit ja mandoliini. Ka tundis ta noodikirja. Eesti aja algaastatel asutas ta Uhe noortest laulukoori, mis kogunes õhtuti Saare tallu. 1923. aastal osales koor 8. üldlaulupeol Tallinnas.

Edusammud tiivustasid Iisaku Muusika ja Kirjanduse Seltsi eeskujul looma järgmise aasta 2. märtsil Uhe Laulu ja Kirjanduse Seltsi. Selle esimeseks esimeheks valiti loomulikult Arnold Miilberg. Saare ruumid olid liialt väikesed

ning pealegi asusid küla servas. Kahesaja marga eest kuus renditi Jüri Undilt mõisas kaks tuba ja köök. Ruumide kütmise ja koristamisega tegelesid seltsiliikmed ise.

Seltsi loomisega algas Uhel sihipärane ja organiseeritud kultuuriline isetegevus. Laulmise kõrval hakati lavastama ka näitemänge ja asutati oma raamatukogu. Kuna külas oli publiku arv piiratud, püüti tehtud kulud teha tasa esinemisega väljaspool, mis tegi seltsi tegevuse vägagi dünaamiliseks.

Avaetendusena toodi lavale August Kitzbergi "Neetud talu". Selles mängis kojutulnud poega Karl Kikajon, peretütred Anette ja Rosette Treufeld, peremeest Paul Treufeld ja teenijatüdrukut Helmi Palm.

Alljärgnevalt seltsi mängukava ja esinemiskohad:

1924	"Neetud talu"	Uhe, Mäetaguse, Atsalama
1925	"Ärimehed" (O. Luts)	Uhe, Atsalama
	"Kosjasõit" (operett)	Uhe, Atsalama
	"Ikka hilja" (laulumäng)	Uhe, Atsalama
1926	"Ilumäe piimatüdruk" (W. Mannstaedt)	Uhe, Puru, Iisaku
1927	"Salmisto"	Uhe, Puru, Sompa, Jõhvi
1929	"Kihvtised keeled"	Uhe, Mäetaguse
1930	"Ikka hilja"	Uhe, Sompa

"Kihvtiste keelte" etendusel Mäetagusel juhtus ka väike õnnetus. Tükis oli ette nähtud, et mees laseb püssist oma naist, keda mängis Lukiine Palm. Osatäitja pidi olema sel ajal kulisside taga. Õnnetuseks oli laeng seekord tugev, et see rebis kulissidesse augu ja vigastas Lukiine nägu. Arstimise kulud pidi tasuma selts.

Seltsi ettevõtmistesse enama hulga kaasatõmbamiseks korraldati 17. augustil 1924. aastal iludusvõistlus, mis võis olla üks esimesi sellelaadilisi üritusi siinkandis. Võistluse korraldajaks oli Eduard Kreenmann. Võistlusest võisid osa võtta kõik 17-30 aastased neid. Kohale kutsuti ka puhvet, seda pidas Peeter Kreenmann. Muusikat tegi Atsalama pasunakoor. Uhelt ja selle ümbruskonna teistest küladest kogunenud rahva ees kuulutati iluduskuningannaks Marie Unt. Printsessideks valiti Salme Laur ja Benita Kreenmann.

Järgmine iludusvõistlus korraldati kuus aastat hiljem. Selle skandaalse maiguga ettevõtmise kohta kirjutas 1930. aasta "Virumaa Teataja" järgmiselt: "Mäetaguse vallas Uhe külas hiljuti korraldatud peo eeskavas pidid olema kupleed ja iluduskuninganna valimine. Kupleelauljaks toodi ümbruskonna külades kõigile tuntud laulujorutaja Muri Mart ja muidugi "auru all". Eeskava lõppes esineja särgisabapidi lava taha sikutamisega. Järgnes tants ühes kuninganna valimisega, kelleks tunnistati keegi 61-aastane naine. Loomulikult järgnesid valimistele ka teised tseremooniad, tušš ja kuninganna esimene (vist

ka elus) tšimmi žürii esimehega külapoiste suurema lärmikontserdi saatel." Iluduskuningannaks oli Maria Mei Mäetaguse vaestemajast, kes sai auhinnaks kleidiriide.

Raamatukogu soetamiseks viidi esimene korjandus läbi 1924. aasta 3. augustil. Kõige enam kogus raha Eduard Kreenmann, kes sai selle tasuks hõbemärgi. Üldse koguti 6000 marka. Edaspidi täiendati raamatukogu seltsi tegevusest saadava tulu arvel. Oma tegevuse lõpuks 1930. aastal oli raamatuid üle 140-ne. Esimeseks raamatukoguhoidjaks 1925. a. oli Eduard Kreenmann. Temale järgnesid Leonhard Martin (1926), Karl Kikajon (1927) ja Juhan Martin (1930).

Üheks suuremaks seltsi ettevõtmiseks oli ka oma peoplatsi ja näitelava ehitamine. See toimus 1926. aastal mil seltsi juhatas Konrad Pääbus. Sobilik koht leiti "Martina männikus". 6. juunil sõlmisid selts ja Aleksander Martin omavahel rendilepingu 300 m² suuruse maatüki kasutamise peale rendiga 1000 marka aastas. Lepingu järgi ei olnud seltsil õigust enam kui kaks korda aastas platsi üürida kolmandale isikule. Maaomanik omakorda ei tohtinud sulgeda platsile viivat teed.

Lava ehitamiseks koguti raha ja materjali taludelt. 1. augustil mängiti uuel laval maha värskelt selgeks õpitud rahvatükk "Ilumäe piimatüdruk". Lava edasiehitamiseks vajaliku raha saamiseks korraldati järgmisel aastal näitusmüük ning rida pidusid Mäetagusel, Purus, Vasaveres, Kuremäel ja Kohtlas. Lõplikult sai üle 10 000 marga maksmaläinud lava valmis sügiseks.

Peolava valmimisest hoolimata hakkas seltsi tegevus vaibuma. Järgmisel, 1928. aastal ei toodud enam lavale ühtki uut näidendit. Purus ja Sompas korraldati pidu. Rahalise seisu parandamiseks võeti 40 krooni laenu Uhe Põllumajanduslikult Ühingult. 1929. aastal korraldatud seltsikoosolekule kogunes poolesajast liikmest vaid kuusteist. Kohale ei tulnud isegi juhatus, kes pidi esitama aruande. Nii avaldasid kohaletulnud juhatuselge tagaselja laitust ja välisid uue juhatus Rudolf Martiniga eesotsas. Viimaseks seltsi esimeheks valiti järgmisel aastal Paul Treufeld. Peagi selts mais-juunis likvideeriti ja varad müüdi võlgade katteks UPÜ-le.

Paariaastase vaheaja järel organiseerisid uued Uhe noored koos naaberkülade noortega seltsi varade baasil UPÜ juurde Noorteosakonna. Selle asutamiskoosolekule 2. oktoobril 1933. a. kogunes üle kolmekümne inimese. Esimeheks valiti Verner Martin. Karl Sellikult üüriti ruumid, kuid peagi koliti ümber Klemetsi majja. Osakonna põhikiri kinnitati vallavalitsuses 28. oktoobril.

Osakonna töös osalesid noored peale Uhe veel Väike-Pungerilt, Koltsinalt, Rajakülast ja Atsalamast. Noorteosakonna sees tegutsesid Õpiring ja Lauluring. Õpiring oli Eesti Haridusliidu ja Lauluring Eesti Lauljate Liidu liige. Õpiring korraldas kursusi ja loenguid põllumajandusest, kultuurist, seltskondlikust kasvatast jms. Uhel käis Skandinaavia muljeid jagamas Haridusliidu lektor

Neeme Ruus, piiblitunde korraldas Iisaku pastor Voldemar Kuljus, põllumajandusest rääkis agronoom J. Luha. Paul Truupõllu juhtimisel osales lauluringi koor oma kahekümne liikmega 1938. aasta üldlaulupeol.

Eesti aja lõpul asutati veel ILO-Klubi, mille põhikiri kinnitati vallas 1938. a. 6. märtsil. Klubi esimeheks valiti Renaldo Klemets, kassapidajaks Peeter Suviste. Uus-Möldri krundile ehitati uus peo- ja spordiplats, mille eest maksti üüri 5 krooni aastas. Kuna Noorteosakond näidendite lavastamisega ei tegeleud, siis lavastas Peeter Suviste näidendi "Kraavihallid". Klubi tegevuses oli esikohal sport: võrkpall ja male. Valmistati ühine spordidress: valgetel särkidel sinisest riidest õmmeldud tähed ILO. Särgid õmbles Reet Kullus.

Omaette tegutses "keelpillide orkester", kes mängis moodsaid tantsulugusid Uhe ja Väike-Pungerja pidudel. Selles mängisid Aksel Surva viiulit, Hugo Surva ja Elsa Karja kitarr, Ülo Karja mandoliini, Konrad Suuder mandoolat ja Peeter Suviste löökriistu. Ansambel tegutses veel enamvähem samas koosseisus sõja ajal ja kolhoosi algusaastatel.

* * *

30-ndatel aastatel asutati Uhe Tuletõrje Ühing keskusega Kõrtsi A talus, sest siin oli telefon ja tugevad hobused. Viimaseid kasutati käsipritsi vedamiseks. Pritsi ja tuletõrjevahendite hoidmiseks ehitati siia pritsikuur, mis hiljem veeti Sepa talu õue. Pritsimeeskonda kuulus 20 meest Uheld ja Väike-Pungerjalt. Meeste kogumiseks puhuti signaalpasunat. Kõige kaugem koht, kuhu Uhe tuletõrjujad välja sõitsid, oli Varesmetsa. Siin põles metskonna hobusetall. Veel osaleti tuletõrjevõistlustel Mäetagusel, Atsalamas ja Iisakus.

Kaitseliitu astusid Uhe mehed vabariigi algusaastatel, kui ümbruskond oli täis sõjapõgenikke ja hulkureid. Röövimise hirmus muretseti tallu vintpüss, mida tohtisid omada ainult kaitseliitlased. Uhe ja Väike-Pungeri kaitseliitlased kuulusid Mäetaguse kompaniisse, kus oli pealikuks Evald Valdma. Laskeharjutusi korraldati Parve talu heinamaal. Mäletatakse, et eriti olevat püssi kartnud Kompveki Mihkel Väike-Pungerilt. Laskmise ajal pigistas ta silmad kinni ning kui pauk käis, kõikusid küll kaseladvad, kuid märklaud oli puhas. Eduard Kreenmann oli kompanii propagandaülem.

Peale nimetatud seltside tegutsesid Uheld veel Uhe-Rajaküla Veeühing ja Uhe Karskusühing.

Moodsa tehnikaieme, raadio tõi Uhele esimesena August Kikajon juba 1924. aastal, võimalik, et ka varem. Vend Hugo poolt Tallinnast saadetud osadest pani ta kõigepealt kokku detektorvastuvõtja, siis ühelambilise raadio. Kuulati 4000 oomiste peatelefonidega. 30-ndatel aastatel osteti taludesse "Are", "Ret-i", "Philips-i" või mõne muu firma raadioaparaat.

1934. aastal esitas Nimeede Eestistamise Kesksuutkond üleskutse: Eestlasele Eesti nimi! 1. jaanuarist 1935 1. jaanuarini 1937 olid nimeede eestistajad

vabastatud nime muutmisega seotud kuludest. Akadeemiline Emakeele Selts avaldas brožüüri 10 000 soovitava nimega. Uhel otsustasid oma nime muuta need, kellele tundus nimi liialt saksalik.

Paul Treufeld—Paul Truupõld (treu-truu, feld-põld)

Gustav Treufeld—Ustav Truupõld

Aliine Treufeld—Milli Suviste, sest abiellus Peeter Suuderiga suvistepühäl

Peeter Suuder—Peeter Suviste

Leonhard Martin—Leo Mairda

Karl Martin—Karl Lillemäe

Eduard Kreenmann—Eduard Muugast - talu järgi

Meinhard Kreenmann—Arvi Kasemaa

Alfred Kreenmann—Ain Kullus

Rudolf Kreenmann—Ruudi Kullus

Filip Kreenmann—Kalju Voog

Johannes Klemets—Juho Suurmets

Arnold Müllberg—Arnold Saare - talu järgi

Konrad Suuder—Ado Laanemets

Elmar Palm—Enn Palm

1939. aastal elas Uhel 83 inimest, neist 66 olid alalised elanikud.

1940—1995

Nõukogude okupatsiooni alguse ja juunipöörde võtsid Uhe inimesed vastu nagu kõik eestlased, äreva rahulikkusega. Valitses teadmatus ning loodeti, et asi on ajutine. Oli muidugi ka neid, kes rõõmustasid, kuigi seda eriti välja ei juletud näidata. Uus võim puudutas valusasti kõigepealt neid, kes olid paistnud silma oma ühiskondliku tegevusega. Selleks esimeseks ohvriks sai Eduard Muugast. Tänapäevani on tema surma asjaolud segased.

Esimene uusmaasaajate aktsioon läks siit esialgu mööda, kuna puudus vajalik sotsiaalne baas, sulaseid kasutati vähe ja puudusid omad popsnikud. Rahuliku olukorra säilitas ka keelekandjate puudumine.

Esimene nõukogude okupatsiooniperiood jäi lühikeseks, et oleks jõutud küla hävitamiseni. Saksa okupatsiooni algusega tekkinud pinge esialgu taandus. Alutaguse kui rindelähedane tagala piirkond külvati üle mitmesuguste Saksa armee tagalateenistuse punktidega. Mäetaguse koolimajja paigutati sõjaväe laatsaret, küladesse hajutati sõjaväevarustuse laod, hobusetallid ja mitmesugused töökojad. Uhele paigutati sõjaväe hobused, millede hoidmise eest maksti "ostmarkades".

Saksa okupatsiooni ajal taastati viimase vallavalitsuse volitused. Kuna vallavanem J. Reimand oli nõukogude võimu poolt küüditatud, kandis vallavanema kohustusi endine vallavanema abi Paul Truupõld. Vallavalitsuse juures tegutses Omakaitse ja veel eriline Jahtkomando nõukogude partisanide püüdmiseks. Sellesse kuulusid ka mõned Uhe mehed.

Nõukogude okupatsiooni aasta oli jõudnud lüüa eesti ühiskonda verise mõra, mis järgnevatel aastatel laienes. Uhel lõi see esialgu välja küll veretu pingega omavahelistes suhetes. Mitmed vimma tekitanud põhjused pärinesid juba eesti ajast, oli see siis tüli vara jagamise pärast, pruudi ülelöömine või muu põhjus. Üles võimendati ka "punane" sümpaatia esimesel nõukogude okupatsiooni aastal. Nii näiteks jättis Paul Truupõld vallavanemana mitmed Mäetaguse valla mehed illegaalsesse seisundisse mitte andes neile okupatsiooniaegseid isikutunnistusi. Nii pidi Roosakõrtsi koduväimeheks tulnud Peeter Suviste ajama asju tema sõnade järgi hobusepassiga.

Saksa okupatsioon pani talunikele peale mitmesugused naturaalkohustused. Armeed vajas toitu, villa, lina jms. Kohustuste täitmist arvestati punktides, milleks anti erilised loteriipileti sarnased tähed. Nende omamine andis õiguse osta poest tööstuskaupu. Näiteks võis 4 punkti eest osta paar meestesokke.

Taludele jagati abitööjõuks sõjavange, mis viimaste jaoks oli parim lahendus. Taludes said nad paremini süüa kui vangilaagrites. Ka oli siin suhtumine inimlikum. Rinde lähenedes hakkasid sakslased vange kokku korjama, et neid siis hävitada. Rudolf Koppeli eestvõttel organiseeriti mitmete vangide põgenemine. Hiljem üks vangidest, Timofei Petshurin, kes töötas Muuga talus, jäigi Uhele.

Suure tee ääres asuva külana nägi Uhe ka palju sõjapõgenikke. Ka nendest jäid mitmed inimesed siia alaliseks. Karjalast tuli Uhele Maria Järvelainen koos tütarde Elvi ja Sylviga. Venemaalt tuli Linda Kõdar.

Nõukogude armee üldpealetung Baltikumi suunas algas 1944. aastal suure pommituslainega, milles said kannatada Narva ja Tallinn. Uhet pommitati esmakordselt 19. aprillil. Seda korrati veel 21. ja 27. aprillil ning 7. ja 8. mail. Pommitamise sihtmärkides olid sakslaste tagalateenistused. Vene lendurid aga ei julgenud alati neile läheneda ja nii loobiti suur osa pommidest metsa. Pommirünnakute tagajärjel kannatasid enam Saare ja Uhe-Saare talu põllud. Uhel pommirünnakul sai killuga haavata Uhe-Saare peretütar Pilvi Kuldma, kelle päästsid surmast saksa arstid Mäetaguse laatsaretis.

Uhel võeti saksa armeesse Verner Martin, Arvo Koppel, Rudolf Kullus ja Peeter Suviste. Kaks esimest hukkusid.

Uhe kaudu lahkusid viimased sakslased 18/19. septembri paiku. Järgmisel päeval nähti siin ka esimest vene sõjaväe autot ning peagi sõdureid. Rahvas tähistas rindejoone üleminekut igapäevaste töödega: võeti kartuleid ja töödeldi lina.

Nõukogude võimu tagasitulek võeti vastu sisemise hirmuga. Teati, mis toimus esimesel nõukogude aastal. Kardeti arreteerimisi ja Siberisse saatmist. Kuid ka seekord elanikkond tervikuna pääses repressioonidest. Võimalik, et venelastele oli teada elanike humaanne suhtumine sõjavangidesse ja nende

põgenema aitamine. Arreteeriti aga Paul Truupõld kui okupatsiooniaege vallavanem, Enn Palm Omakaitse osalemise pärast ning ka Ruudi Kullus, kes oli olnud saksa sõjaväes. Peeter Suvistet rehabiliteeris uute võimude ees mobilisatsioon punaarmeele. Nõukogude sõjaväkke võeti veel ka Aleksander Koppel. Ülejäänud mobilisatsioonikõlbulikud mehed varjasid ennast metsas. Sellest hoolimata nad metsavendadena ei tegutsenud. Selles olid aktiivsed naaberküla Atsalama mehed. Nende ohvriteks langesid Uhel Renaldo ja Elli Klemets ning sõjapõgenikuna Muuga talus elanud noormees Elmar Jelissejev. Mõrvade asjaolud on tänaseni segased ja seotud mitmete oletuste ning legendidega. Oskar Surva seostas Klemetsite tapmist eestiaegse "metstööstuse" pankrotiga, mille läbi said oksjonihäämrit tunda Renaldo käemehed. Üldiselt mäletatakse hukkunuid kui "punaseid". Elmar Jelissejevi tapmist motiveeris mõnede inimeste mälestuste järgi tema väljakutsuv käitumine pärast komsomoli astumist. Ta olevat ähvardanud maha lasta kõik Mäetaguse valla "kulakud".

Metsavendade varjamises kahtlustasid enkavedeelased eelkõige metsatalusid. Kahtlustatavate hulka arvati ka Saare. Ühel ööl toimus siin isegi väike lahing kahe metsavendadele haarangut tegeva julgeolekuüksuse vahel, kuna kumbki pidas teist pimeduses metsavendadeks. Selles tulevahetuses sai haavata Kele nimeline enkavedeelane. Et ühest grupist jäi maha sõdurikott Saare põllult varastatud kapsastega, oli pererahva süüdistamine metsavendade varjamises nõrgalt argumenteeritud ja mõne aja pärast Hilda, Arnold ja Aadu Saare vabastati.

Ka nõukogude okupatsiooni algusega hakati talunikelt nõudma mitmesuguseid norme. Üheks tähtsamaks kujunes metsavarumine. Normiks oli 20 tihu puitu 10 hektari kohta. Varumisenormist kõrgem oli metsaveonorm: 10 hektari kohta 24 tihu. Viimasel juhul aga raienormi ei nõutud. Metsanormidele lisaks nõuti toornahka, heina, õlgi, toorvaha ja veel palju muud. Mäetaguse vallas tegeles varumisvolinikuna Helju Samler.

Taas algas maa jagamine uusmaasaajatele. Seekord toimus see ka Uhel, kuigi tihti formaalselt. Kõrtsi A küljest anti maad Renaldo Klemetsile, kes küll peagi tapeti. Maad sai siit ka Linda Kõdar. Saare talust eraldati uudismaa Pihlakatele Mäetaguselt. Kopli talust eraldati tükk Osvald Kivimäele, kes oma perega aitas Lukiine Palmil talu pidada.

1949. aasta märtsiküüditamine läks Uhest mööda. Võimalik, et selles oli oma osa külavoliniku vaiksuse ärakadumises. Ilma temata oleks nimekirjas olnud inimeste otsimine liialt aeganõudev. Kuivõrd see vastas tegelikkusele, jäägu igaihe otsustada.

Märtsiküüditamine oli avataktiks massilisele kolhooserimisele. Ka Uhele saadeti välja agitatsioonigrupp, kes käis talud läbi ja "selgitas" kolhoosikorra paremust. 7. aprillil toimuski mõisas kolhoosi asutamise koosolek, millest võtsid osa:

1. August Kalvirand	14. Marta Kullus
2. Aliide Muugast	15. Armin Maidra
3. Lukiine Palm	16. Emmi Siimuste
4. Aleksander Koppel	17. Osvald Kivimäe
5. Timofei Petshurin	18. Nikolai Koppel
6. Valentina Koppel	19. Albert Metsjõe
7. Marta Metsjõe	20. Elvi Kasema
8. Olga Avel	21. Arnold Saare
9. Hilda Saare	22. Aliide Kuldma
10. Arvi Kasema	23. Olga Kullus
11. Meeta Kalvirand	24. Rudolf Kullus
12. Juho Suurmets	25. Linda Kõdar
13. Alviine Kikajon	26. Voldemar Avel

Asutatud kolhoosile anti nimeks "Võitlus", kuna veidi varem nimetasid Väike-Pungerja inimesed oma kolhoosi "Vapruseks". Kolhoosi esimeheks valiti Osvald Kivimäe; juhatusse kuulusid Olga Kullus, Aleksander Koppel, Arvi Kasema ja Voldemar Avel. Viimane oli ka revisjonikomisjoni esimees. Kontor asus mõisas, kus raamatupidajana töötas Pilvi Kuldma.

Kolhoosnikule jäeti viiskümmend sajandikku maad, lehm, kaks lammast, siga ja kodulinnud. Ülejäänud loomad ühistati ja toodi kokku suurematesse lautadesse. Maa oli riigistatud juba 1944. aastal. Lüpsilehmad, vasikad ja sead paigutati Muugale, noorloomad Roosakõrtsi, hobused Parve ja Sepa tallidesse. Lehmade arvuks oli veidi üle 20-ne ja nendega tegelesid Olga Avel, Linda Kõdar, Maimo Kullus jt. Hobuste eest hoolitsesid Rudolf Kullus ja Timofei Petshurin.

Kolhoosis arvestati tööd normipäevades, milleks igale kolhoosnikule anti eriline tööraamat, kuhu kanti kõik tehtud tööd. Tehtud töö ümberarvestamine normipäevadesse toimus eriliste tabelite alusel. See oli raamatupidaja ülesanne.

Omaette kolhoosina sai Uhe rahvas töötada umbes poolteist aastat. 1950. aasta 15. septembril "Võitlus" ja "Vaprus" ühinesid. Uus kolhoos nimetati "Ühisjõuks" ja selle esimeheks valiti Peeter Suviste. Kuni ühiskolhoosi esimees õppis Kehtnas kolhoosiesimeeste kursustel, asendas teda Herbert Karja. "Ühisjõud" hõlmas 1115,06 ha maad, millest põldu oli 207,79 ha. Järgmise aasta 4. jaanuaril ühendati "Ühisjõud" Mäetaguse asunduse kolhoosi "Edasi" külge. Selle esimeheks oli endise hobulaenutuspunkti direktor Karl Jõemaa.

Pidev majandite ühendamine ning seda juhtivate inimeste kogenumatus organiseerida suuremaid inimhulki tõi kaasa töötajate ükskõiksuse. Sagenesid vargused ja tööst kõrvalehoidmine. Majandite majanduslik seisukord halvenes. Raha saadi aastapalgana niipalju, et selle eest võis osta näiteks ainult vatiteki jagu riidet ja vatti. Välja tuldi sellest tänu isiklikule majapidamisele. Raha saamiseks müüdi Jõhvi turul piima ja põllul kasvatatud kartulit ja köögivilja.

Veidi paremaks läks majandi elu, kui esimeheks määrati Lehesalu. Tema aeg langes kokku MTJ-ide likvideerimisega. Kolhoosid võisid nüüd omada traktoreid ja muid vajalikke seadmeid. Peeter Suviste, kes vahepeal töötas Jõhvi Rajooni MTJ maaparanduse brigaadi brigadirina, tuli "Edasi" kolhoosi traktorbrigadiriks. Lehesalu lahkumise järel sai ta kolhoosi viimaseks esimeheks.

Kolhoosina majand jalgu alla ei saanudki ning otsustati siis muuta see sovhoosiks, kus riik tagas töölistele kindlad palgad. Sama asi oli veidi varem toimunud Iisakus. Erich Erilti juhtimise all kujunes Iisaku Nädissovhoos üheks edukamaks majandiks piirkonnas. 1958. aasta detsembris toimus Atsalama seltsimajas arutluskoosolek. Siin selgitas E. Erilt sovhoosi eeliseid kolhoosi ees. Ametlikult vormistati "Edasi" kolhoos Mäetaguse sovhoosiks 5. jaanuaril 1959. Direktoriks määrati Otto Ilus, kelle peagi vahetas välja Vladimir Tolmats.

Organisatsiooniliselt sovhoosi loomine esialgu muutusi kaasa ei toonud. Endiselt töötasid Uhe inimesed juba "Edasi" ajal moodustatud Uhe—Väike-Pungerja põllundusbrigaadis, mida juhtis algul Artur Aunapu, siis Ferdinand (Värdi) Kikajon. Lüpsikarja peeti Väike-Pungerja mõisa ja Roosakõrtsi laudas. Viimases töötasid Linda Kõdar, Linda Karja ja Milli Koppel. Noorloomad olid Maira laudas, hobused Sepa (Metsjõe) tallis.

60-ndad aastad kujunesid küla jaoks "kuldseks" aastakümneks nõukogude ajal. Veel elasid siin töövõimelised inimesed, töö eest maksti garanteeritud palka 60 rubla kuus, lississetulekut teeniti abimajapidamistega, koju said tulla repressseeritud. Eramajapidamistes kasutati peamiselt hobuseid, mida laenutati küla tallist. 3-5 rubla või pudeli viina eest sai appi kutsuda traktori või sügisel kombaini. Küla elujõudu kehastasid ka lapsed, keda oli siis kuni kaheksa. Suvel küündis nende arv 10-13-ni linnast koolivaheaga veetma tulnute arvel. Kõige suurem oli laste arv Rajal; Hilja ja Arni Avelil kolm last ning Aita ja Ott Õunapil poeg Mati. Ainsatena külas omas kumbki pere ka mootorratast "IŽ", kuna külas teistel mootorratast üldse ei olnud. Arni ja Ott sättisid esimestena Uhel ka elektri majja. Voolu andis algul rändkinogeneraator, hiljem veeti Mäetaguselt liin. Esimese televiisori tõi Uhele Ott, kes oli selle ostnud Aadu Saarelt. Kui Õunapi pere 1968. aastal Mäetagusele kolis, ostis nendele kuulunud majapoole Arni pere 900 rubla eest.

60-ndate aastatega võrreldes ei olnud 70-ndad aastad Uhele enam niivõrd ilusad. Valdava osa inimeste pensionile jäämisega lakkas küla olemast sovhoosi majandusüksus. Majand kasutas veel vaid siinseid põlde, karjamaad ja hooneid. Maira, veidi hiljem Roosakõrtsi lauta kasutati nüüd hanelana. Kui Parve, Aho ja Sepa maadele ehitati koplid, kujunes Maira laut taas noorloomade suvelaudaks.

Uhe inimeste majanduslik tegevus piirdus lehmapidamisega ja sellest saadava piima müümisega riigile. Enamasti moodustas piimaraha enam kui poole kogu sissetulekust. Piimaauto ootamine kujunes omapäraseks "piimaparlamendiks", kus arutati nii kohalikke kui maailmaasju.

70-ndate aastate algust ilmestas topelttraagiline sündmus, mis leidis aset 1972. aasta 11. juunil. Tulekahjus põles maani maha Raja elumaja ja samas sai õnnetult surma Arni Avel. Enne seda, 60-ndate aastate lõpul, oli Uhel toimunud ohvriterikas avariit, mida põhjustas maanteekurvi vale kalle.

70-ndate aastate lõpp õnnistas küla veel kahe ebaseeldivusega. Riikliku halduspoliitika tulemusena kadus kaardilt Uhe nimi. Iseseisev küla muutus asjaajamises Väike-Pungerja osaks, mis sünnitas nii mõnigi kord segadust. 1990. aastal Mäetaguse omavalitsuse poolt taastatud küla nime kinnitamine seisab praegu valitsuse bürokraatia labürindis.

Teiseks ebaseeldivuseks kujunes vee kadumine küla kaevudest. See ei toimunud ühekorraga kogu külas, vaid talude kaupa, sõltuvalt sellest, millised veesooned parajasti läbi lõigati. Esimesi kuivalejääjaid oli Aho. Siin elanud Hilda Saare eestvõttel viidi asi nii kaugele, et "Estonia" kaevandus hakkas vett vedama.

80-ndatel aastatel laiendati Uhet läbivat Jõhvi-Tartu maanteed. Selle käigus rajati külast läbi täielikult uus teelõik, mis kulgeb nüüd mõnekümne meetri kaugusel mõisa ahervarest. Uue tee rajamine tõi kaasa ka külakeskuse ümberasumise Metsjõelt Kasema lähedale. Ado Laanemets ja Kalju Voog ehitasid pritsikuuri materjalist soojaku, kus piimaautot või autokauplust ootavad inimesed leiavad tuulevarju. Soojakus on ka postkastid.

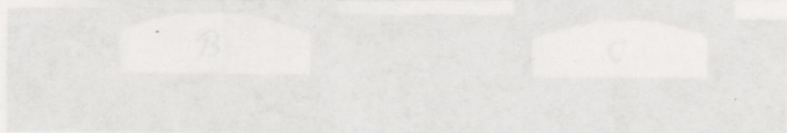
Autokauplus ehk lafka hakkas Uhel käima pärast seda kui likvideeriti Iisaku Tarbijate Kooperatiivile kuulunud pood Klemetsi majas. Selles töötas müüjana Adele Kasema. Autokaupluse müüjad olid peamiselt meesterahvad. Autokauplus seisis Metsjõe õues. Rahvas nimetas poepäeva naljatamisi Uhe pidupäevaks, sest siis said mehed osta õlut ja viina ning pärast seda seltsis arutada maailmaasju. Lapsed said kommi ja limonaadi.

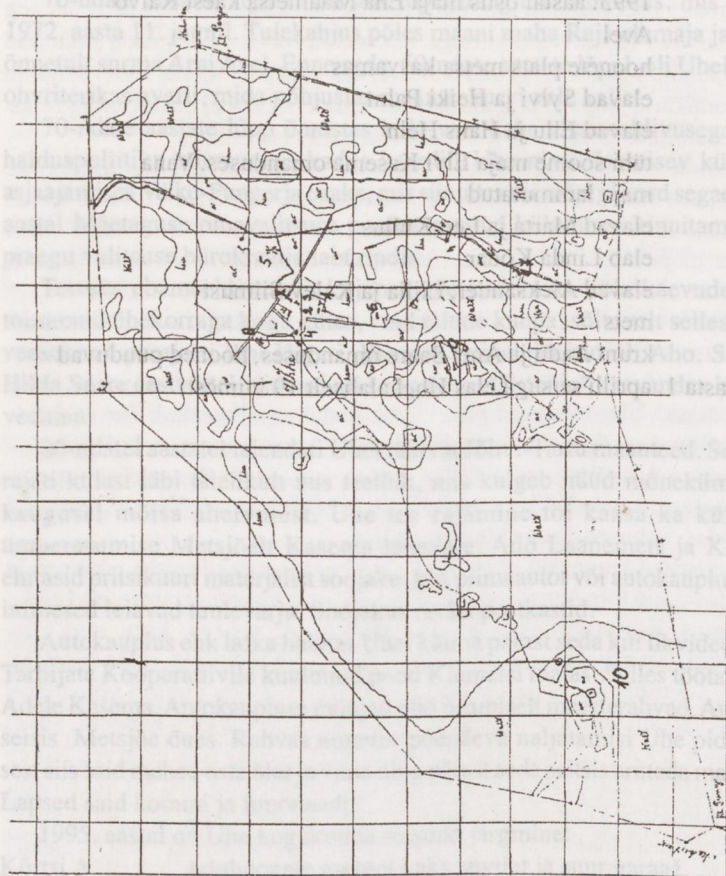
1995. aastal on Uhe kogukonna seisund järgmine:

Kõrtsi A	taluhoonete asemel kaks suvilat ja suur garaaž. Omanik puudub.
Kõrtsi B	elavad Milli ja Peeter Suviste
Sepa	maja ja osa kõrvalhooneid müüdi 1980. aastal Flossidele
Aho	1972. aastal ostis maja Hilda Saare, pärast tema surma 1988. aastast Hilja Aveli ja Tiit Saare omandus.
Parve	valla omand, elavad Jevgenia Matvejeva ja Vladimir Matvejev
Mäeveeru	elavad Aliide Martin, Aino ja Ado Lillemäe
Sadulsepa	pärast Aldor Krongi surma müüs Linda maja Jefimovitele suvilaks

Kurtna	1995. aastal ostis maja Eha Maametsa käest Raivo Avel
Raja	hoonete plats metsa kasvamas
Kopli	elavad Sylvi ja Heiki Palm
Muuga	elavad Ellu ja Hans Hein
Möldri A	tühi soome maja Elvi Kasema omanduses. Vana maja lammutatud
Möldri B	elavad Marta ja Leo Kullus
Pernika	elab Linda Kõdar
Kangro	elavad Aleksander, Liilia ja Kalev Siimust
Mantsika	mets
Saare	krunt Aadu ja Ants Saare omanduses, hooned puuduvad

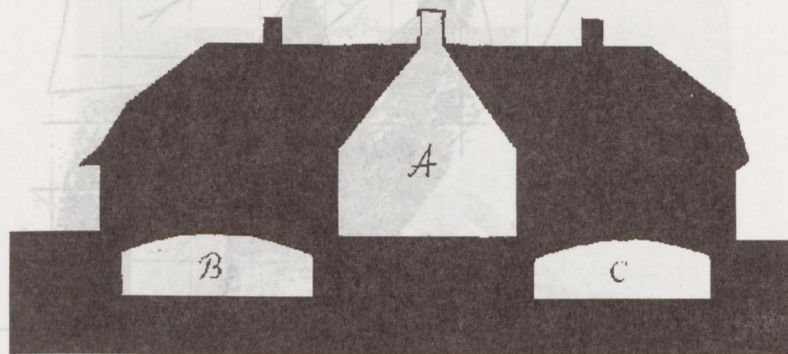
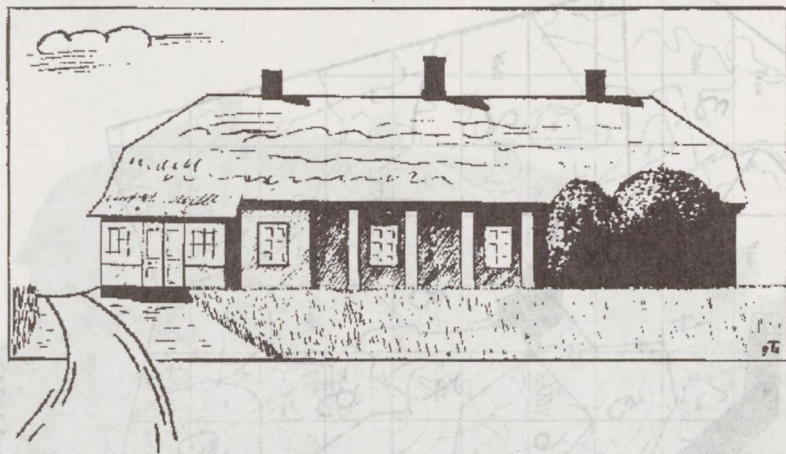
1995. aasta 1. aprilli seisuga elas Uhel alaliselt 19 inimest.

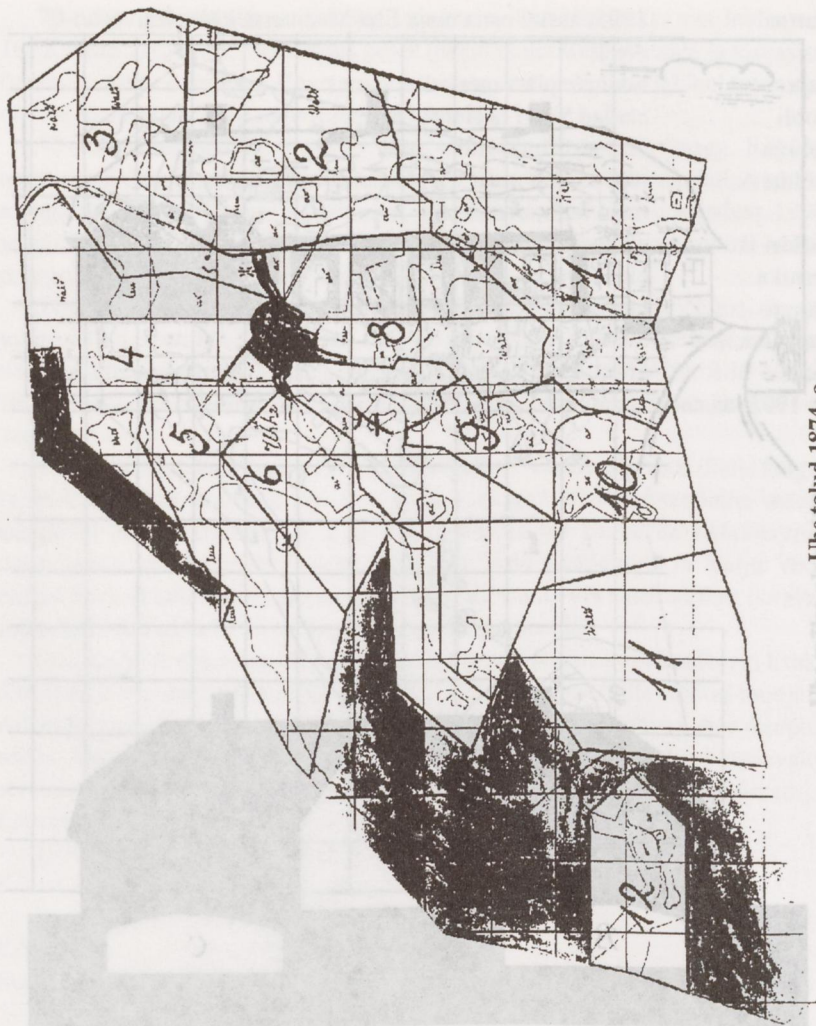

Uhe mõisa plaan 1803. aastast

- Kõrts B
- Sepa
- Flekk
- Aho
- Parve
- Mäoäär
- Sadulisepa

Uhe mõisa peahoone

Uhe talud 1874. a.

Uhe mõisa tagumine külg

ARNOLD MIHLBERG (SAAR)
AUGUST
NOJAKI TUGU

Uhe kõrts

ARNOLD MIILBERG (SAARE)

Uche kõrts

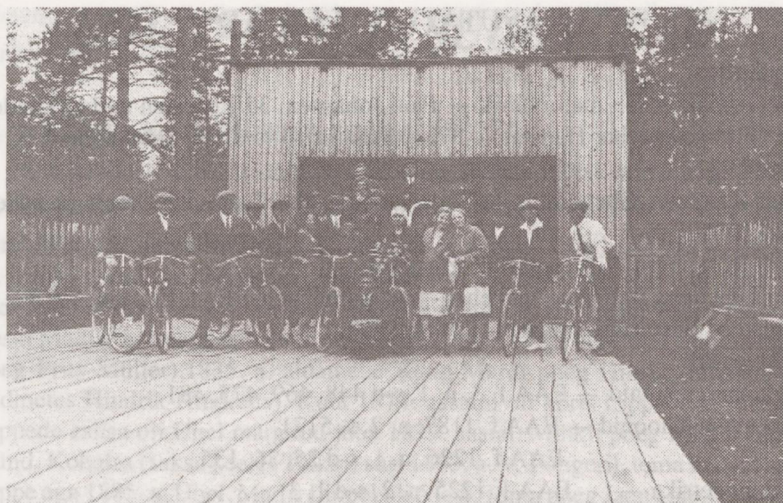
AUGUST KIKAJON

HUGO KIKAJON

ANNIE M. BERG (SAARE)
AUGUST KIKAJON

Uhe laulu- ja näitelava

Uhe seltsilust; juhataja näitemängu ja hiljem laulukoori. Kuid kuna Paul oli saksa ajal M... Uhe inimesed kolhoos "Võitluse" kontori ees. Tä arreteeriti,

KASUTATUD ALLIKAD

Kirjandus:

Uhet esmakordselt mainiv ürik — Paul Johansen, 35 Regesten und Urkunden zur Gütergeschichte Harrien — Wierlands im 13. und 14. Jahrhundert, lk. 9. Tartu 1932.

Lauri Kettunen. Etymologische Untersuchung über Estnische Ortsnamen. Helsinki 1955.

Ernst Rosenberg. Virumaa. Rakvere 1924.

Adolf Richters Baltische Verkehrs - und Adreßbücher B. 3. Estland. 1913.

"Ühistöö" Eesti riigi loomisel. Tallinn 1927.

Arhivaalid:

Adramaarevisjonid — EAA f. 3, n. 1, s-d 448, 469, 475, 481.

Kirikuvisitatsioonid — EAA f. 1187, n. 2, s. 5171

EAA f. 1226, n. 1, s-d 25, 26, 135

Kirikumeetrika — EAA f. 1225, n. 2, s-d 1, 3

EAA f. 1226, n. 1, s. 63

Vakuraamatud — EAA f. 864, n. 1, s-d 193, 195

Uhe mõisa dokumendid — EAA f. 2486, n. 1, s-d 1492, 2422,

3376, 3533

Vallavalitsuse protokollid — EAA f. 3886, n. 1, s-d 11, 316, 320

ERA f. 1831, n. 1, s. 3542

ERA f. 3138, n. 1, s-d 90-a, 117, 174,

186, 295, 307, 888

Kolhooside protokollid — K-JLA f. 115, n. 1, s-d 12, 21, 140

Seltside protokollid ja dokumendid — IIKM f. I s-d 1636, 1638,

1643

UHE TALUD JA SUGUVÕSAD

A. Nurgamaa

1. Kõrtsi talu. Treufeldid ja Lipped

Pole kahtlust, et Kõrtsi talu on oma nime saanud mõisa kõrtsi järgi. Kõrtsi on märgitud juba 1732. aastal, mil kõrtsmikukuks oli keegi Washi Peeter. Kõrtsmiku pere oli siis 5-liikmeline; neil oli 1 hobune ja 1 lehm, maad neil aga polnud.

1743. aastal on kõrtsmikukuks märgitud Pertel. 1752. on Uhe kõrtsmikukuks Jack, siis 1799. a. Georg Zeldner, 1806. a. endine mõisateener Rein, 1809. a. Veski Madise Mäetaguselt, 1825. a. Toomas, 1827. a. Karel Müller (hiljem tema poeg Prits Müller), 1835. a. aidamehe Kang Mardi poeg Hinrik (hilisemates andmetes Hindrik Hindreus). Kuni 1874. aastani oli kõrts Lippede käsutuses. Lippede esiisa oli Uhel märgitud juba 1829. aastal. Mihkli poeg Maddi Lippe (sünd. Kohalas (saksa keeles Tolks)) suri 1883. a. V.-Pungeril, tema naine Leno Lippe aga 1885. a. Uhel. Madis Lippel oli 5 last. Tema poeg Jaan abiellus Ebba-Elisabeth Rosenbergiga Pagarilt. Jaan oli Tärivere valla peakohtumees, kuid 1874. a. läks vallast ära. Teine poeg Mihkel elas hiljem Täriveres (abikaasaks Marie Tudulinnast). Madise tütar An (ristitud Anna-Elisabeth) abiellus Kolgast (in Luggenhusen) pärit Friedrich Hartmanniga. Tütar Hedvig aga abiellus Kustav Treufeldiga Jakobi kihelkonnast, kes ka 1874. a. Kõrtsi talu päriks ostis.

Kõrtsi talu pärisperemehel Kustav Treufeldil oli palju lapsi. Peale isa surma jagasid 3 poega (Robert, Aleksander ja Alfred) talu omavahel ära, kuid Alfred suri peagi rõugehaigusesse ja siis jagasid vennad tema maa omavahel ära.

Aleksander jäi elama kõrtsi, Robert aga ehtas endale uue punastest tellistest elumaja. Robert abiellus Anna Maasikuga, kuid Anna suri juba 1914. a. ja 7 väikest last jäid isa kasvatada. Kanadas elanud Roberti tütre Anette mälestuste järgi: "Minu isa polnud suur talupidaja, igal aastal maksime krediidikassa võlgu. Peale ema surma tuli emapoolne vanaisa meile elama ja hoolitses meie eest. Ka sigade kasvatamine oli vanaisa mure. Tervis oli tal väga hea ja veel 82-aastasena käis ta heina niitmas ja põllul tööl. Siis tuli õe Milli ellu Peeter Suviste (endine Suuder) ja isa kirjutas talu õe nimele".

Kahjuks Robert Treufeldi lastest on järglane ainult Millil — Ulvi Suviste, kes elab Tallinnas. Roberti ainuke poeg Kustav (eestistanud Ustav Truupõld) abiellus Pernika peretütrega Ellen Koppeliga, kuid lapsi neil polnud.

Kustav Treufeldi teine poeg Aleksander abiellus Johanna Kikajoniga (vt. Sepa talu!). Nende 5-st lapsest sai isa järel kohapärijaks poeg Paul. Paul oli sõjaväes velsker ja hiljem pidas Uhel seda ametit edasi. Paul võttis agaralt osa ka Uhe seltsielust; juhatas näitemängu ja hiljem laulukoori. Kuid kuna Paul oli saksa ajal Mäetaguse vallavanem, jäi ta punasele terrorile jalgu. Ta arreteeriti,

maja natsionaliseeriti ja hiljem veeti maja Jõhvi üle. Peale Siberist naasmist elas Paul koos abikaasa Lainega Uhel Pauli emapoolse vanaisa Sepa talus, hiljem aga elu lõpuni Orul.

Aleksandri lastest on vaid kahel tütrel — Kemp Elsal ja Alice Roosimägil — järglased.

Kõrtsi talu sauna asus peale sõda elama endine sõjavang, Muuga talu sulane Leningradist pärit Dmitri Petšurin. Peale Dmitri surma oli saun tema tütre Sonja ja tema abikaasa erupolkovnik Peeter Zubkovi suvilaks. Täna on Kõrtsi talu aidast ehitatud uus eluhoone.

I. TREUFELDID

KUSTAV

n. HEDVIG

Elfride Alma ROBERT Alfred Emilie

ALEKSANDER

n. ANNA

n. JOHANNA

Rosette Erika Aline GUSTAV Ellu Anette Agathe Else

m. Peeter

PAUL

Suviste

n. LAINE

Ulvi Suviste

2. Sepa talu. Kikajonid ja Meised

Sepa talu on oma nime saanud mõisa sepikoja järgi. Vähemalt 1829-ndatel aastatel oli sepikoda siin juba olemas ja sepaks oli siis aidamehe Kang Mardi poeg Hindrik, kellest 1834. a. sai Uhe kõrtsmik. Tema asemel tuli Uhe sepaks Johan Georg. Ka hilisemad Sepa talu omanikud — Kikajonid — olid mõisa sepad.

Kikajonide esivanemad on Uhel elanud juba väga ammu, vähemalt 1826. a. alates. Et ürikute märgete järgi on Jani poeg Tanel Kikajon sündinud Haljalas (Halljallis), siis võib arvata, et Kikajonid on pärit Rakvere kandist. Uhelt pärit Kikajonide perest on võrsunud mitmeid Iisakumaal tuntud õpetajaid nagu Karel Kikajon, Jakob Kikajon, Taniel Kikajon ja Hugo Kikajon. Juhan Kikajon aga oli tuntud sepp, kes enne Sepa talu päriseks ostmist oli olnud mõisasepaks Kiiklas, Varesmetsas, Pootsikus jm. Kikajonide pere liikmeid austati ümbruskonnas väga ja neid valiti meelsasti oma lastele vaderiteks.

Esimene mäрге Uhe Kikajonidest pärineb 1826. aastast, kus Kangro Jago Josep Uhelt on olnud Täriveres vaderiks. Samal aastal on Kangro Jago poeg Juhan Uhelt olnud Iisaku kirikus armulaual. Kangro nimi viitab sellele, et algselt olid Kikajonid mõisa kangrud ning nende järgi on Uhel pandud ka Kangro talu nimi. Samal ajal elab sepana Uhel Kang (ka Kangro) Mardi poeg Hindrik (kas mitte Kangro Jago venna Mardi poeg?).

Kuna Juhan Kikajon oli sepp, siis rändas ta mõisast mõisa. (Kangur Jago Josep Kikajon aga elas edasi Uhel). 1836. a. läks ta Kiikla mõisast Jõhvi mõisa alla, sealt 1839. a. tagasi Tärivere mõisa alla, edasi 1856. a. Sompa mõisa alla ja 1859. a. tuli kogu pere talle järele ja 1872. a. ostsid nad Sepa talu päriseks. Hiljem jagunes Sepa talu Juhani poegade Kareli ja Jakobi vahel kaheks (kolmas poeg Daniel Kikajon oli kooliõpetaja ja selleks ajaks juba talust lahkunud). Abielus oli Daniel An Kosli Veberiga. Daniel töötas õpetajana Väike-Pungeril, Jõugal, Alajõel, Sällikus ja Permiskülas.

Juhani poeg Karel abiellus 1874. a. Uhel An Hansu t. Hindriksoniga Võidest. Nende paljudest lastest Hugo oli kooliõpetaja. Poeg Theodor elas koduväina Uhe mõisas. Abikaasaks oli tal Lisette Unt ja neil oli 6 tüdruku. Koos Theodoriga elasid Uhe mõisas tema õde — usklik vanatüdruk Elmine ja Meeta Grivelgot (Kalvirand). Karla tütar Johanna abiellus Kõrtsi talu perepoja Aleksander Treufeldiga (vt. Kõrtsi talu) ja poeg Karl-Johannes abiellus Helmi Palmiga (vt. Kopli talu). Kodutallu Sepale jäi poeg August (n. Alvine) ja vanatüdrukust tütar Emilie (Ella). Kahjuks ka Augustil lapsi polnud ning seetõttu jäi talu pärijateta.

Juhani teine poeg Jakob Kikajon sai teise poole Sepa talust. Jakob abiellus Kadri Arrokkülliga. Nende poegadest Leopold-Voldemaril (abikaasa Anette) oli tütar Meeri. Meeri läks Pärnu teatrisse näitlejaks (Meeri Raamat). Viimase sõja ajal evakueerus ta koos sakslastega välismaale. Teine poeg Karl-Osvald oli

poissmees ja elas venna juures Uhel. Kui vend Leopold suri, hakkas Karla elama tema naise Anettega. Peale Karla surma ostis peremeheta jäänud koha 1939. a. Albert Metsjõe (Meise).

Kuna Sepa Juhani lastel polnud ühtegi poega, siis perekonnanime Kikajon kannavad edasi Juhani vendade Joosepi ja Taneli lapsed. Joosepi pere elas algul Uhel, kuid enne talude päriksostmist kolisid ära Eredale. Kangro Jago kolmas poeg Tanel Kikajon on sündinud Haljalas. Algul elas ta koos pere teiste liikmetega Täriveri valla all, kuid 1844. a. abiellus ta Preet Miinaga Sällikust ja asuti elama Kalinale. 1851. a. tulid nad aga Pagari mõisa alla Sõrumäele. Taneli poeg Jakob oli mõnda aega Luugas metsavahiks, hiljem oli kooliõpetaja. 1910. a. tuli Jakob Väike-Pungerjale Pagari krahvkonna metsavahiks. Abielus oli ta Miili Beljajeviga. Jakobi poeg Tanel oli rätsep. Ta oli abielus Simumäelt pärit Karja Juuliga. Tanel elas mitmel pool, kaasa arvatud Uhel Kopli talu väikeses saunas, siis Mäetagusel "Patuste alevis". Taneli vend Taavet oli tsaariarmee soldat. 1917. aastal tuli ta koju ja astus Iisaku Peebu salka. Tudulinna lahingus sai ta raskelt haavata, sattus sakslaste kätte ja poodi Iisakus üles.

Jakobi tütar Katarina abiellus Raja külast pottsepp Adolf Roosiväljaga (end. Rosenfeldt). Jakobi poeg Johannes aga abiellus Ida Kreenmanniga Möldri talust (vt. Möldri talu!). Nende poeg Tambet sai surma omakaitseväelaseana Roostoja lahingus partisanide kuuli läbi 1944. a. veebruaris, tütar Aurelie abiellus Harald Kasemaga Möldri talust (end. Kreenmann).

Jakobi poeg Eduard jäi peale isa surma metsavahiks, kuid punase terrori aastatel ta arreteeriti ja ta suri asumisel 1953. a. Metsavahimajas elab praegu Eduardi poeg Ferdinand Kikajon koos oma abikaasa Leidaga (sünd. Jääger).

Omapärane on märke Iisaku Kirikuraamatus, kus 09. 10. 1881. a. sünnib Jõugal Mili Kikajonil (Famlit) ja Adoni Kristion Rääskil (Mili õe An'i mehel) poeg Oskar, edaspidi on Kristiani naiseks jälle An (kas Kristian Rääsk pidas kahte naist?).

Meised on Täriveri mõisa alla tulnud enne 1850. a. revisjoni, kus Feodori poegade Juhani ja Jaschko pere on märgitud mõisasse sissetulnud perede hulka Woggana küla järel. Võib siiski arvata, et Feodori Juhani pere on varemgi Uhel elanud, sest tema poegade Mardi ja Jaani sünnikohaks on märgitud Uhe.

Kõstri Feodori poeg Juhan Uheld (Meisede esivanemad) oli 1786. a. leeris. 1788. a. Juhan abiellus Kriiska Jüri tütre Mariga Jõugalt. Uheld sündisid neil perre lapsed Sophi, An, Kadri, Mart, Jaan ja Mari. Uheld kolisid Meised elama Luga. Hiljem oli Mardi Kristli Nikolase Meise Täriveri mõisa aednik. Uuesti Uhele kolis Nikolase Meise poeg Albert Meise (Metsjõe), kes ostis peremeheta jäänud Sepa talu. Abielus oli Albert Marta Survaga Puusepalt.

2. KIKAJONID(UHE LIIN)

KANGRO JAGO

Jaan Trino Tanel
 n. Kadri n. Kadri

JUHAN Mai Joosep
 n. LENO n. Mari

Joosep Daniel Jakob
 n. An n. Kadri

Reinhold KARL Artur Hugo Emilie TEODOR August Marta Pauline Johanna Meeta Elmine
 n. HELMI n. LISETTE n. Alvine m. Aleks m. Kosti
 LY LALLI ALICE EDDA LY RHODA LYDIA
 Treufeld Kalvirand

2b. MEISED

FEODOR MEISEN
n. MARI

Jaschka

Mihkel

JUHAN
n. MARI

Mari

Jaen

MART
n. EVA

Kadri

Sophi

An

Mari

n. Kadri

KRISTEL

An

Madli

Johannes

Olga

Tavet

NIKOLAI
n. ALVINE

Helmi
m. Heinrich

Arnold

Albert

Elfert

Ernst
n. Miralda

ALBERT METSJÖE
n. MARTA

Karja

Helvi

Liivi

AARNE

ARNI
n. ILME

EPP

Helmi

Liivi

Arnold

3. Parve talu. Martinid

Arvatavasti andis Parve talule tema nime 1826. aastal Mäetaguselt tulnud Parve John, kes elas siin koos oma naise Maria ja papa Jüriga. Viimane Parve nime kandnud mees — Parve Toomas — elanud Alide Martini mälestuste järgi Parve talu krundil veel peale talude päriiseksostmist, vist popsina.

Parve talu ostis endale Jani poeg Ado Kreenmann, (vt. Muuga talu!), kes aga hobusevarguse tõttu vallast välja saadeti ja talu ostis Kreenmannilt ära Johannes Martin, kes 1874. a. Uhele kolis. Perekonnapärimuse järgi on Martinid tulnud Äksist. Algul olnud nad Konju mõisa õllepruulijateks, siis tulnud Uhele talupidajateks. Koos isaga tulid Uhele ka Karel, Ida, Aleksander, Rudolf ja Villem.

Ida oli hiljem Mäetaguse mõisapere virtinaks, hiljem läks Petrogradi teenijaks ja lapsehoidjaks. Seal abiellus ta eestlasest rätsepa Joosep Steinbestiga. Sõja ajal oli Ida saadetud metsatöödele, kus ta ka suri. Ida tütar Ljudmilla Viikman tegi kaasa vene revolutsiooni, elas blokaadi ajal Leningradis, hiljem Eestisse tulles oli konduktorite kontrollijaks rongides. Ta suri personaalpensionärina Tallinnas.

Johannese poeg Rudolf Martin oli suguvõsa uhkuseks. Peale Narva Merevääkooli lõpetamist sai temast meremees. Ta alustas tüürimehena ja jõudis hiljem kaugsõidu kapteniks. Rudolf suri I Maailmasõja ajal Riia haiglas.

Johannese teine poeg Karel Martin abiellus Iisakust Allika talust pärit Lovisaga. Karel ise oli tiisikusehaige ja nii olid ka lastel kopsud nõrgad. Pere kümnest lapsest surid kopsuhaigustesse 3. Paaripäevaselt suri ka väikemees Valter. Ilmar ja Verner hukkusid II Maailmasõjas. Karla lastest Aino ja Alide elavad veel oma isakodus Uhel. Poeg Adolf suri Uhel 1995. a. Alide tütar Juta (Maret Martin) on Mäetaguse koolis õpetajaks.

Juhani kolmas poeg Aleksander Martin töötas noores eas Mäetaguse mõisas sadulsepana, hiljem Peterburi lähedal. I Maailmasõja aegu tuli koju põllumeheks. Tema tütre H. Jõulma mälestustest: "Ilusast Martina krundist sai ta vaid viletsa ääremaa 1/5 krundist, ülejäänud võtsid vennad endale. Maajagamisel tekkinud vimm jäi vendade vahel püsima". Ja kui läks lahti nime eestistamiseks, võtsid vennad endile ka erinevad perekonnanimed: Villem—Maidra, Karel—Lillemäe, Aleksander jäi Martiniks.

Kuna Aleksander oma isalt ka mingeid hooneid ei pärandanud, tuli tal kõige otsast alata. H. Jõulma: "Algul oli meil vaid üks lehm, üks laisk hobune ja 3 lammast. Nii möödus palju aastaid. Elu muutus lahedamaks siis, kui vennad Albert ja Aleksander oma sõjaväekohustusest vabanesid. Siis hakati tegema Mäetaguse mõisast kahaheina. Raiuti ka võsa ja tehti alet. Nii kasvas ka lehmade arv kolmeni."

Aleksander Martin abiellus Alvine Kreenmanniga Kangru talust (vt. Kangru talu!), kuid Alvine suri varakult ja 4 väikest last jäid emata. Alvine õel Helenel hakkas väikestest kahju ja ta hakkas neile kasu maks.

H. Jõulma: "Kuigi meie elujärg paranes, ei jätkunud mulle koolirahaks seda siiski... Vend Albert õppis 4 aastat tiseriametit (hiljem sai temast põllumees); vend Aleksander käis mõned aastad koolis ja läks siis Vokka ühe sugulase juurde leiba teenima. Mina õppisin Atsalama külakoolis, siis Iisaku Ministeeriumikoolis. Kuna Jõhvi Gümnaasiumi ma ei pääsenud (õppemaks), siis läksin õppima Rakvere seminari, kus õppimine oli tasuta." Hiljem on Hilda Jõulma töötanud õpetajana Laekveres, peale Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonna lõpetamist aga Rakvere Seminaris. Peale Seminari sulgemist töötas ta palju aastaid Tapa Keskkoolis õppealajuhatajana. Hilda vend Albert aga "asus emapoolse vanaisa Juhan Kreenmanni krunti päästma, mida joomahaige Karla oli maha paristamas" (H. Jõulma) (vt. Kangru talu!).

Johannese poeg Villem Martin (Maidra) jäi elama isakoju. Tema poeg Erich abiellus Benita (Mai) Kreenmanniga (vt. Muuga talu!). Villemi poeg Leonhard ja tütar Amanda elasid üksinda elu lõpuni Uhel.

Parve krundil on peale Martinite ja Parve omade elanud veel Ankipovid. Ankipovid tulid siia Varesmetsast (Ado Mardi Simo Ankipov ehk Ankipa Simo järglased). Nad elasid hilisemal sadulsepa krundil, kus hiljemgi kutsuti üht vähem kui 2 vakamaa suurust maatükki Simo platsiks. Mardi Simo poeg Simo Ankipov abiellus Jaan Kreenmanni tütre Elloga (vt. Muuga talu!) ja elasid Martinite krundil kuni nende majapidamine 1885. a. koos lastega tuleroaks sai.

Ankipova Simo teine poeg Adam Smironin suri Uhel 1847. aastal. Teine poeg Simon läks Tallinna, Davita suri 16-aastasena Varesmetsas, Karel läks 1871. a. soldatiks, Juhan aga läks 1861. a. Linnapä valda.

Smironinitest veel niipalju, et 1850. a. novembris on Uhel surnud keegi Sohvi Smironin (arvatavasti Adam Smironini tütar). Ent samal päeval (12. 11. 1850) on Sohvi Smironin abiellunud Jaan Treieriga Ohakverest. Kas on siin tegu pulmapäeval maha jäetud pruudiga või tuleb siit otsida märke rahvapärimestele, mis pajatavad, et Jõuga—Kuremäe tee ääres asunud Kivirist olevat tähistanud kahe pulmarongi võitluspaika?

3. MARTINID

JUHAN
n. EVA

Rudolf

WILHELM

Ida

ALEKSANDER

1. n. ALVINE
2. n. HELENE

KAREL

n. LOUISE

RUDOLF

ARMANDA ERICH

n. BENITA

LEO

HILDA ALEKSANDER

ELMAR ALBERT

VALTER, ILMAR, VERNER,

1. n. TAALI

JUHAN, AINO, ADOLF, SALME,

2. n. EMMI

EMMELINE, TAIMO, ALIDE

ARE ENDEL

AARNE ENE

HEINO VALVE

ASTA ALEKSANDER

n. LIIDI

JUTA

LILI

KALEV

MARITA

4. Kurtna talu ja perekond Koppelid

Kurtna talu olla oma nime saanud esimese pärisperemehe, Nigulas Koppeli endise elukoha järgi (Nigulas tuli Kurtna mõisast). Täriveri valda on perekond Koppelid üles võetud 1862. aastal. Pere koosseisu kuulus tol ajal pereisa Nigulas, tema naine Anna ja lapsed Jüri, Mihkel, Hindrik ja Nigulas. 1864. a. järgneb neile ka Nigola poja Madise pere.

Hindrik abiellus Maria Beljajeviga ja nad asusid elama Jõugale. Mihkel (abikaasa Mari Griin) elas mõnda aega veel Uhel, hiljem Iisakus, Pootsikus jm.

Nigola poeg Nigolas oli abiellus Miina Reisbergiga. Nemad olid ka Kurtna talu esimesed pärisperemehed. Nende 8 last on kõik sünnilt uhelased: Alvine (Alma), Taniel, August, Hiob, Rudolf, Meinhard ning kaksikud Rosalie ning Ida-Lukine.

Nigola poeg Rudolf abiellus Maali Lippoga Pernika talust (vt. Pernika talu!). Kurtna talu aga päris Hiio Koppel. Hiio ja ta naisel Senni oli 4 poega: Hiob (eestistatuna Enn), Boris (eestistatuna Arvo), Aleksander ja Nikolai. Peale selle, kui punase Peebu salga liikmed Hiio maha lasid, jäi Senni lastega üksi. Senni oli Koltsinate sugulane, rääkis eesti keeltki halvasti, talutööst ta aga suurt ei teadnud. Seetõttu andis ta talu rendile.

Esimeseks "pooleterameheks" olid Eduard Karlep ja tema vend August. Tegelikult ei tehtud aga saaki pooleks, vaid talu pärisperemes sai vaid väikese osa saagist.

Teiseks "pooleterameheks" oli Pääbus Konrad, kes hiljem ühelt Narva ohvitserilt ostis Pagarile talu ja kolis sinna. Siis tuli tema asemele Kurtna rentnikuks Möldri talust Anton Kreenmann ja paari aasta pärast Treitsman Joosep. Kui Boris veidi sirgus, määrati ta Mäetaguse vallakohtu seadusega alaealiste vendade hooldajaks.

Peale ema Eugenie (Senni) surma jäi talu neljale vennale, kuid vennad sõlmisid 1939. a. ostu-müügilepingu, mille alusel talu jäi Hiopile (Enn) ja Borissile (Arvo). Hiio aga uppus ja Boris sai sõjas Tartu all surma. Siis tuli Nikolai tagasi koju ja abiellus Emilie Lantsbergiga (Pärnamets). Peale Nikolai surma jäi talu uuesti tühjaks ja lagunes hoopis. Lõpuks tuli Aleksander koju, ehitas uue elumaja ja elas siin koos abikaasa Valliga elu lõpuni. Talu ostis 1995. a. Raivo Avel.

4. KOPPELID

HANSU NIGGULAS

n. ANNA

Jüri	MIHKEL	Hindrik	NIGGULAS	Madis
	n. Mari	n. Mari	n. MIINA	n. Mari

Rosalie	Alvine	Ida	Taniel	HIIOB	Rudolf	Meinhard
				n. SENNI	n. Maali	

Boris(Arvo)	NIKOLAI	Hiiob(Enn)	ALEKSANDER
	n. EMILIE		n. VALENTINA

Maie	EERO	Ilona	Edi	Elve
	n. HELGI			
KRISTJAN		Merili	Eha	

5. Raja talu ja perekond Avel

Raja talu asub küla piiril ja sellest ka tema nimi (kuigi naabertalu Kopli esimene peremees oli Raja Kaarel). Kuid rahvasuus kutsuti seda talu hoopis Kangru taluks, sest Avelid olid olnud mõisa kangrud.

Avelid on pärit Vändramaalt, kuid Tõnise poja Kareli sünnikohaks on ürikutes märgitud Kohala, Wesenberg s. t. eesti keeles Rakvere kihelkonda. Seda saab seletada sellega, et kuna Avelid olid mõisa kangrud, rändasid nad mööda ilma ringi. Nii on nad hiljem olnud ka Tärivere mõisa all, siis 1833. a. läinud Pagari mõisa alla Atsalamasse. 1845. a. tuli perekond tagasi Tärivere mõisa alla Uhele.

Talude pärieksostmise aegu ostis Madise poeg Diedrik Avel 2300 hõberubla eest Raja talu pärieks. Alguses elas talus veel ka Madise vend Karl oma perega, hiljem elas ta Tärivere mõisas, kus Karl oli kubjas. Kolmas vend Friedrich aga läks Tallinna.

Madise teistest lastest Carl-Johannes suri noorena, Amalie (Madi) abiellus Metsaküläst pärit Mardi poeg Jaan Prodeliga, Robert-Osvald abiellus aga Maali Teltmaniga Saarest. Raja talu omaniku Diedriku lastest jäid Uhele talu pidama Voldemar ja Eduard.

Voldemar oli hea iseloomuga, kuid põllutöö talle ei meeldinud, rohkem sobis kirjatöö ja hobiks oli tal mesilaste pidamine. Põllukultuurides kasvatati peamiselt kartulit. Tänu Voldemari naise Helenale (Miina Jalakas) oli Avelitel ka üks Uhe ilusamaid iluaedu, sest Leene (Helene) armastas väga lilli. Voldemari tütar Helgi suri varakult tiisikusse. Teine tütar Aita Õunap oli õpetaja Mäetaguse koolis.

Diedriku teisel pojalt Eduardil (abikaasa Olga Antoni t. Kreenman vt. Möldri talu!) lasteõnne polnud ja seetõttu võtsid nad Olga õe Evi Surva poja Arni endale kasulapseks. Veel lapsendasid nad orvuks jäänud Helga Hansi Narvast. Eduard oli hea põllumees ja tubli muusikamees. Kuid ta areteeriti, süüdistatuna läbikäimises metsavendadega ning ta suri laagris. Arni Avel (Surva) abiellus Saare Arnoldi t. Hiljaga Saare talust (vt. Saare talu!) ning jäi kodutallu elama. Oma 40-ndal sünnipäeval sai Arni mootorrattaavariil 1972. a. surma, Raja talu aga hävis tuleõnnetuses. Eduardi kasutütar Helga elab aga Tartumaal.

5. AVELID

MARDI TÕNIS AVEL

n. AN

Carl Friedrich Madis Jaan Anna Robert
n. Miina n. LIISO

Maria Carl

DIEDRICH
n. AMALIE

Robert

Amalie

Alma

Juuli

Elise

VOLDEMAR

EDUARD

Arnold

m. Joosep
Kiiver

m. Johannes
Veski

Seli

n. LEENA

n. OLGA

n. Anita

Helgi

Aita

ARNI

Helga

m. Ott

n. Hilja

m. Aksel

Krivason

Mati

Meeli

Sirje

TOIVO

m. Raivo

n. VALJA

n. KOIDU

Raap

RAUNO

Kristiina

6. Kopli talu ja Palmid

Kopli talu nime saamise kohta võib teha vaid oletusi. Kuna Uhel asusid mõisa nuumhärgade tallid, siis võib oletada, et nende koplid asusid hilisema Kopli talu maadel ja sellest ka talu nimi (aga naabertalu Kurtna peremeheks oli Koppel!).

Kopli talu esimene pärisperemees Karel Raja tuli Uhele 1874. a. Raja Kaarli ainuke poeg August oli sündinud Tartumaal Kodavere kihelkonnas (suri Uhel) ja seega tulid Rajad Tartumaalt. Rohkem lapsi Raja Kaarlit ja Miinal aga polnud. Peale Kaarli õe Liso mehe Reinhold Palmi surma kutsus Karel oma leseks jäänud õe Imatust Dubrikust Uhele (Reinhold Palm oli pärit Tudulinnast). Liso käsutusse jäi väikene majakene Kopli krundil Pernikale viiva jalgraja ääres. Liso pojast Eduardist aga sai Raja Kaarli kasupoeg ja hilisem Kopli talu pärija. Eduard oli abielus Maali Reisenbergiga. Eduardi poeg Karel abiellus Alide Biloviga ja kolis isa ostetud tallu Kiltsis. Siis sattus aga Siberisse. Peale Siberist naasmist elas Uhel vabaabielu Koppel Nigola lese Emilie Pärnametsaga. Eduardi teine poeg Voldemar lõpetas Tartu Ülikooli majandusteaduskonna ja emigreerus Rootsi. Eduardi tütar Salme abiellus Iisakus Voldemar Sabolotniga. Eduardi poeg Arvid (eestistatuna Arvi) elab peale TÕ lõpetamist Tallinnas. Taluperemeheks Uhel jäi Eduardi poeg Elmar, kes abiellus Lukiine-Johanna Survaga Puusepalt. Elmar oli vali tööle — ei andnud armu endale ega kodustele. Varavalgel oli ta juba jalul ja rassis õhtuni. Kui aga sattus sõprade ringis topkat võtma, unustas kõik ja pidutses vahel niimoodi mitu päeva. Siis aga asus jälle ametlikult tööle. Eks nende "pidupäevade" ajal tuli siis Lukiinel jälle kahe eest rabada.

Liso Palmi teine poeg August abiellus Atsalamast pärit Alma Õunapuuga (hiljem teist korda Ida Uustaliga). Peale esimese naise surma kolis ta tagasi Uhele, algul Selliku majja, kus August töötas möldrina, seejärel aga Pernika tallu Tehvani Juhani vanasse rehetarre. Pernikal surid nii August ise kui ka tema tütar Leido plekilisse soetõppe; tema naine Ido koos oma laste Arnoldi ja Loreidaga kolisid aga Mäetagusele. Augusti esimesest abielust pojad jäid aga Uhele — Rudolf Palmile onu Eduardi juurde, Hindrich Muuga tallu tädi Amalie juurde. Hiljem läks Rodolf Narva fotograafiat õppima, tuli siis tagasi, abiellus Jõugalt pärit Alice Saunaga ja jäi Jõugale elama. Heinrich ostis Metskülasse väikese krundi, abiellus seal Võsujalg Martaga, kuid saadeti punaste poolt

Siberisse; tagasi tulles jäi elama Jõhvi. Augusti tütar Loreida abiellus enne sõda rootslasega ja asus elama Rootsi; Augusti poeg Arnold oli Tallinnas autojuht.

Liso kolmas poeg Rudolf-Ferdinand Palm töötas Tallinnas raadiotöökojas, hiljem Laagnal. Ta abiellus Väike-Pungerjalt pärit Bilovi Jüri tütre Elfridaga. Peale Rudolfi surma abiellus Elfrida Rudolfi õepoja Anveldt Juliusega.

Liso tütred Minna ja Amalie abiellusid Muuga talu perepoegade Jaan ja Johannes Kreenmanidega (vt. Muuga talu!). Kolmas tütar Sofia abiellus Kauksis Andres Anveldtiga. Nende poeg Julius abiellus peale onu surma onunaise Elfridega, peale viimase surma ebiellus Lindaga ja nad on Isaku Anveldtide esivanemad. Sofia tütar Johanna abiellus Volli Aunapi, metsavahiga; Elfride aga Karahvin Osvaldiga Luugast.

6. PALMID

TÕNU

KAAREL RAJA
n. MIINA

LIISU RAJA
m. REINHOLD PALM

Sofia August

EDUARD
n. MAALI

Amalie Minna

Rudolf

Voldemar Arved

ELMAR(ENN)
n. LUKIINE

Salm

Helmi

Mare Silvi Virve

HEIKI

KARL

1. n. ALIDE

m. Jaan m. Paul 1. m. Ärmu

n. SYLVI

n. VIRGE

Selg Skippar Puur

2. m. Ants

Nurgamaa

ARNO+

HEINO+

7. Muuga talu ja Kreenmanid

Muuga talu on saanud oma nime Muuga mõisa järgi, kust olevat tulnud Uhe Kreenmanid. Ürikute märgete järgi on Kreenmanide esiisa Jaan sündinud Tudus. Enne Uhele kolimist on Kreenmanide pere elanud mõnda aega Mäetaguse mõisa all. Seal mindi 1845. a. Illuka mõisa alla, kust 1858. aastaks tulid Tärivere mõisa alla Varesmetsa külla. Uhele asuti 1863. aastal algul rendikohale, hiljem osteti Jaani poegade poolt Uhelt ära 4 talu - Muuga, Kangru, Möldri ja Parve.

Jaani tütar Ello abiellus Ankipa Simo poja Simo Ankipoviga ja asus elama oma mehe juurde Parve talu maadel. Ello saatus oli kurb. Teine poeg Rudolf suri paari nädalasena. 1885. a. juulikuus puhkes aga tulekahju ja nii 4-aastane Karl-Rudolf kui ka 10-aastane Jaan-Osvald surid põletushaavadesse (mingil põhjusel oli vahepeal Jaan-Osvaldi adopteerinud An Meise ja seetõttu kandis poiss ka Meise perekonnanime). Ello ise jäi ellu ja tuli venna juurde Muugale sauna elama.

Veidi omapärane on ka Jaani poja Ado Kreenmani saatus. Abielus oli ta Mari Peebuga. Neil oli palju lapsi, kuid kuna Ado "hoõuse vargust kui ametit peab", tuli tal vallast välja kolida. Esimesel korral peale karistuse kandmist võtsid vennad ta oma hoole alla Uhele tagasi, aga Ado oma tempe ei jätnud ja peagi tuli tal jälle "parandamise jaoskonda aresti rootu mõistetud" saada. Kuigi vennad ka seekord püüavad teda oma hoole alla tagasi saada, see neil ei õnnestu, sest vallaliikmed on vastu ning Ado nimi kaob siitkandist ära.

Muuga talu esimene pärisperemees oli Madise Jaani p. Kreenman oma naise Kadriga. Madise lastest Anton oli vallakirjutaja ja mõisavalitseja, tema lapsed elavad välismaal. Mari Madise t. abiellus Joosepi poeg Jaan Tetloviga Varesmetsast. Nende poeg Egbert eestistas perekonnanime Tiigisteks. Egbert oli abielus Leena Paunaga. Nende poegadel Emilil (suri noorena) ja Endlil (abikaasa Meeri Juuse) lapsi polnud. Egberti tütar Armilde abiellus Rein Leo poeg Sabalotniga, kuid Rein areteeriti ja ta hukkus Venemaal. Ka Armilde oli küüditatud Siberisse, kus ta ka uuesti abiellus. Tema poeg Valeri Markov elab oma perega Tallinnas.

Mari Tetlovi tütre Linda-Lukina Kasel lapsi polnud. Teine tütar Elfride-Antonie abiellus Olei Eduardiga (rahvasuus Olei Pupe) ja tal oli 3 tütart: Erna-Romanda, Hilda ja Leida.

Erna abiellus Evald-Johannes Reestiga Ees-Varesmetsast. Erna tütar Maie (abikaasa Illar Suder) elab samuti Varesmetsas. Ka Maie poeg Aarne elab kodus, tütar Tiina aga on abielus Arm Jaaguga ja elab Iisakus. Tiina töötab rahanduses. Tiinal-Jaagul on 3 last: Kaie, Madis ja Liisi.

Erna teine tütar Kaja abiellus Tõnu Kursiga. Kaja elab Iisakus ja töötab müüjana. Tema kolmest pojast Janis abiellus Pagarilt pärit Anneli Jäägeriga ja neil on poeg Janre. Erna poeg Mati on surnud; temast jäid maha lapsed Heli ja Eha.

Elfride teine tütar Hilda abiellus Varesmetsast pärit Richard Kortiniga. Algul elati Varesmetsas, siis aga koliti Jõhvi. Nende poeg Kaljo töötab filmilaenutuses, Kaljo abikaasa Ellen (sünd. Kaljumäe) on sideoperaator.

Elfride kolmas tütar Leida abiellus Künka Valtriga Ees-Varesmetsast. Nende vanem poeg Aarne elab Vokas; tal on 3 last — Marek, Ardo ja Airi. Noorem poeg Heiki elab Jõgeval (lapsed Marko ja Maarjo). Madis Kreenmani pojad Jaan ja Johannes abiellusid Kopli talu peremehe Eduard Palmi õdede Minna ja Amaliega (vt. Kopli talu!). Mõlemad vanemad elasid kodutalus Muugal. Jaanil-Minnal oli 3 last. Arnold suri noorena. Rudolf abiellus Järta Miiilbergiga Saare talust ja neil oli tütar Armilde Vanasööt. Rudolf mobiliseeriti sõtta, kus ta oli staabis kirjutajaks. Kuid 4. dets. 1918. a. langes ta Jaamaküla lähedal ja tema pere kolis tagasi Saare tallu (vt. Saare talu!).

Adele-Sophie Jaani t. Kreenman abiellus Tiido Tartlandiga Mäetaguselt. Adele oli küüditatud Siberisse, kus ta ka suri. Adele lastest Leida abiellus Heinz (Herbert) Kesleriga Vasaverest. Tema tütar Kersti Pärnamets on Jõhvis Koolinoorte Maja juhataja. Leidal on poeg — Priit-Aulis. Adele tütar Juta Tartland elab Jõhvis Pargitaguse külas, tal on 3 last: Tiit, Hilja ja Kemal.

Seega Jaan Kreenmanil talupärijat polnud ja Muuga talu peremeheks sai Johannese poeg Eduard, kes eestistas perekonnanime Muugasteks. Eduard abiellus rikka viljakaupmehe Vildenau (eestist. Varjend) tütre Alidega Purust. Alide Muugaste mälestustest: "Kui Uhele tulin, imestasin, kuidas siin küll elatud saab! Viljad olid lühikesed ja rohtu täis; mõnelt põllult tuli vili käsitsi põlluveerde välja kanda, sest põld ei kandnud hobust. Koplis oli nii vesine, et hobuse astudes vesi aina lirtsus..." Eduard töötas talu üles. Selleks oli aga vaja palju vaeva näha. Kuna sulaste elu selles talus oli küllaltki raske, siis siia oli ka raske tööjõudu saada. Kuid hakkama saadi; ehitati uued võimsad hooned, osteti põllutööriistad ja rajati õunaaed. Muugal oli ka eraldi kanala lauda teisel korrusel. 1941. a. Eduard areteeriti ja ta kadus jäljetult.

Eduardi abikaasa Alide (rahvasuus Muuga Liide) oli äärmiselt aus ja kohusetundlik inimene, hea südame ja tasase meelega. Ei kuulnud keegi teda riidlemas ega pahandamas, vaid ta püüdis ikka kõigega omal jõul hakkama saada. Tema väike habras keha aga ei pidanud rasketele katsumustele vastu ja seljavigastuse tõttu hakkas selg küüru kasvama. Ka vanaduses voodihaigena ei kurtunud ta kellelegi, vaid oli ikka endale truuks jäänud.

Eduardi tütar Ellu lõpetas TRÜ arstiteaduskonna farmaatsia osakonna ja töötas apteekrina. Abiellus ta üliõpilase Hans Heinaga. Nende tütar Eve jätkab ema jälgedes. Koos abikaasa Ants Raametsaga kasvatavad nad 2 poega — Raimot ja Margust. Ellu poeg Tõnu lõpetas samuti TRÜ ja koos abikaasa Ivikaga kasvatavad nad tüdruki Minnit. Ellu Hein elab praegu taas Uhel oma isatalus.

Johannes Kreenmani tütar Mai abiellus Parve talust pärit Erik Martiniga (eestistatuna Maidra) (vt. Parve talu!).

7. KREEMANID (MUUGASTE HARU)

LALLO JAGO

JAAN

n. ANNA

MADIS

n. KADRI

JOHANNES

n. AMALIE

EDUARD

n. ALIIDE

ELLU

m. Hans Hein

Eve

Tõnu

Anton

n. Berta

Benita

m. Eerik Martin

Jaani

n. Minna

Rudolf

n. Gertrud

Adeele

m. Tiido

Tartland

Arnold

8. Möldri talu. Kreenmannid

Möldri talu on oma nime saanud mõisa veski järgi. 1774. a. on Uhel möldriks olnud Madis, hiljem Jaan. 1791. a. möldriks märgitud Veski Jaan, 1815. a. Hinrik, 1834. a. Jakob Hanson.

Talu esimene pärisperemees oli Jaani poeg Priidik (Friedrik) Kreenman oma naise Evaga (sünd. Trankman). Priidikul oli 5 last: Renaldo, Anton, Lena, Taali (Natalie) ja Ida. Lena abiellus 1882. a. Jaan Krongiga Pagarilt. Taali läks vist Venemaale. Ida abiellus Anton Klemetsiga (Kusto poeg, sünd. Kalinal). Elasis nad alguses Isakus, siis Narvas ja 1906. a. tulid Uhele, kus said Möldri talust väikese tüki maad, kuhu ehitasid maja. Klemetsitel oli juba enne I Maailmasõda postitalu. Anton tõi igal laupäeval Jõhvist turult tulles posti kaasa. 1924. a. hakkas Klemetsi majas poodi pidama Peeter Kreenman. Hiljem oli poeruum Uhe Põllumajandusliku Ühingu Noorteosakonna kasutada.

Antonil - Idal oli 3 last: Evi, Rinaldo ja Johannes (Juho). Rinaldo ja ta naine Elli (Eldike) mõrvati metsavendade poolt. Johannes (Juho) lahkus Uhel 1940. a. Kohtla-Nõmmele. Peale venna pere surma tuli Juho veel mõneks ajaks Uhele tagasi. Hiljem elas Kiiklas. 1955. a. Klemetsi talu lammutati ja viidi üle Tallinna Pääskülla Evile, kes oli juba 1924. a. kodunt lahkunud. Algul elas Evi Narvas, kus töötas retušeerijana Johanson juures, siis rändas sõjapagulasena mööda Eestit kuni 1956. a. asus elama Tallinna.

Koos Anton Klemetsiga elas Uhel veel viimase vend Joosep Klemets. Juho Klemetsi mälestuste järgi olnud "Joosep hea inimene, musternäidis — aus ja õiglane, vastutulelik kõigile, igati heasoovlik vanapoiss." Ta elas omaette, ehkki kehvapoolselt. Elatist teenis harjuskena mööda külasid käies. Joosep olnud nii napsu- kui naljamees, aga labast nalja ei olevat sallinud.

Peale Priidiku Kreenmani surma jagunes Möldri talu kaheks. Ühe poole talust sai Priidiku poeg Anton, kes abiellus Juula Jürgensoniga. Antonil oli 8 last, neist kodutallu jäid pojad Peeter ja Rudolf. Kolmas poeg Alfred (eestistatuna Ain Kullus) asus elama Mäetagusele ja abiellus Kers Tiiuga. Nende ainukesel pojal Ennol (abikaasa Ene Kuldmets) lapsi polnud. Antoni tütar Helmi suri varakult. Olga abiellus Raja talu perepoja Eduard Aveliga (vt. Raja talu!). Kolmas tütar Leeni abiellus Tanel Maalmaga (end. Tartland). Nende viiest lapsest Mart tapeti Metskülas 1941. a. Endel läks Inglismaale, Ants (abikaasa Aili Pihkva, lapsi polnud) sai surma autoõnnetusel, Uno (abikaasa Elvi, tütar Ivi ja Heli) on televiisorite ja raadiote parandaja ja elab Jõhvis; Hulda abiellus Tõnis Lepiskuga ja neil on 2 last — Tarmo ja Margo.

Anton Kreenmani tütar Evi abiellus Albert Survaga. Oma neljast lapsest — Arni andis Evi oma õele Olga Avelile kasulapseks (vt. Raja talu!). Evi poeg Aksel Surva abiellus Helju Jäägeriga, kuid nende ainuke poeg Rain suri noorena. Evi poeg Hugo Surva elab Põlvas, abiellus Aino Lullaga (lapsed Hillar ja Ülle).

Evi tütar Erna aga abiellus Udo Keskkülaga (hiljem Artur Arakasega) ja tal on 3 last: Eve, Ardo ja Ülo.

Antoni tütar Ida abiellus Johannes Kikajoniga (vt. Sepa talu!) ja nad elasid metsavahi väikeses majas Väike-Pungerjal.

Möldrile jäänud Antoni minia Olga Kreenman eestistas perekonnanime Kulluseks (nagu mehevennad Rudolf ja Alfredki). Peeter abiellus Puusepalt pärit Olga Survaga. Peale Antoni surma jagunes talu veelkord kaheks — Peetri ja Rudolfi perek. Ema ja õde Helmi jäid elama Rudolfi juurde. Ain, kes elas Mäetagusel, sai pärandiosa rahas. Seega kummalegi perele jäi pool talust.

Peeter oli abielus Olga Survaga Puusepalt (Lukine Palmi ja Marta Metsjõe õega). Nende 6 lapsest sirgusid täiskasvanuks vaid 2 — Renate-Hildegard (Reet) ja Leo-Peeter. Reet Selg lõpetas TRÜ, töötas õppealajuhatajana Tallinna I Kk.-s, Haridusministeeriumi õpikute osakonna juhatajana ja Ped. Teadusliku Uurimise Instituudi vanemteadurina. Reeda poeg Matti Selg töötab TRÜ lõpetamise järel TA Füüsika Instituudi vanemteadurina. Abielus on ta Tiia Höbenikuga ja neil on 2 poega — Kristjan ja Peeter.

Peetri - Olga poeg Leo-Peeter Kullus astus peale Mäetaguse 7-kl. kooli lõpetamist 1946. a. Tartu Muusikakooli puhkpillide osakonda ning Tartu V Kk. 1948. a. astus Tartu Õpetajate Instituuti III kursusele loodusteaduste osakonda, mille 1952. a. kiitusega lõpetas. 1952. a. suunati ta tööle Koluvere Laste Töökolooniasse, mille likvideerimise järel 1953. a. astus ta TRÜ geograafia osakonda. 1958. a. määriti ta Tiirikoja Järvejaama juhatajaks ja samal aastal lõpetas ta ka Ülikooli. 1963. aastast sai temast statsionaaria aspirant hüdroloogia alal. 1964. a. valiti ta TRÜ geograafia kateedri vanemõpetaja kohale (hiljem dotsent). Tiirikoja Järvejaama tööst kasvas välja väitekiri Peipsi-Pihkva järve veebilansist.

Peale abikaasa Lehti surma abiellus Leo-Peeter Valvega. Praeguseks on nad kolinud taas isakoju Uhele.

Leo-Peetri pojad Sven, Aare ja Toivo töötavad Tartus.

Anton Kreenmani poeg Rudolf Kullus abiellus Marta Beljajeviga Kõnnu külast Tagametsast. Nende neljast lapsest Ellu suri noorena. Ado töötas aastaid kinomehaanikuna, hiljem autojuhina. Ado tütar Ester lõpetas Olustvere NST, elab praegu Jõhvi aiandis, kodus kasvab tal 3 last — Rauno, Reelika ja Kadri. Ado poeg Urmas oli samuti kinomehaanik, praegu töötab AS-s. Rudolfi tütar Maimo elas Iisakus, abiellus ta Kaljo Juusega. Nende poeg Illar elab Iisakus, Ivar samuti Iisakus. Eva Kullus abiellus Aulis Neemsaluga, elab Ahjal. Lapsi on Eval kaks: Marika ja Peeter.

Möldri talu esimese pärisperemehe Priidiku teine poeg Renaldo sai teise poole Möldri talust (hilisem nn. Kasema). Renaldo abiellus Atsalamast pärit Anette Karjaga. Anette sai tulekahjul põletushaavu ja suri nendesse. Renaldo

poeg Harald Kreenman (eestistatuna Kasema) abiellus lelletütre tütre Aureilie Kikajoniga (ema Ida Kreenman Möldri talust, isa Johannes Kikajon Sepa talust). Haraldi poeg Ago kasvas üles Haraldi teise naise Elvi (sünd. Karu) hoole all (Haraldil oli ka veel III naine - Erna Roots ja IV naine - Marta Koha). Harald peab pensionipõlve Väike-Pungerjal. Poeg Ago elab Iisakus.

Renaldo teine poeg Meinhard (Arvi Kasema) abiellus Adeele Kuusega, elab Mäetagusel.

Selliku koht asub samuti Möldri krundil. Selliku kohal olnud vanasti mõisa meierei. Meierei hooned olnud paekivist, kuid lagunened hooned lammutatud ja veetud teehitusele. Sellele kohale ehitatud maja. Maja ostis Greenbergilt ära kartulikaupmees Karl Sellik Sälliku külast Mets-Rebeniku talust, kus oli 2 venda — Karl ja Nikolai. Nikolai maksis Karlile oma osa välja ja siis kolis Karl elama Uhele. Iseloomult oli Karl Sellik mitteseltsiv, kinnine, kuigivõrd skeptik. Sõpru tal polnud. Ta oli täiskarsklane, elas vabaabieliu Maaliga. Peale Maali surma jäi Karl vaimuhaigeks ja suri 1941. a.

Enne Selliku Uhele kolimist oli maja kaua tühi. Mõnda aega elas seal tüürilisena Palm Augusti pere, kes 1919. a. sealt Pernikule kolis. Siis elasid seal Eduard ja August Karlep oma peredega (olid Kurtna talus "pooleteramehed").

Juhana ja tema naised Milii (sünd. Kurkus) oli 3 tütar. Lovisa suri rinnalapsel. Milii abiellus Maaliga Kukuriga Purust. Maali abiellus Kurtna talust pärit Rudolfiga (sünd. Kurtna talust). Elama asus noorpaar Iisakusse. Kõige hiljem elasid seal ka Rudolfi poeg — eht jõuluvana! Üldse ei olnud ta tasakaalukas mees, kes oma viha välja näitasid. Taudi naine Maali oli vaikne ja tagasihoidlik, eht kodu.

Rudolfi -Maali lastesid kolme surnud lastena. Ferdinand uppus. Milde elas Tallinnas (lapsi pole). Elanikud elasid Kertsil tala perespoja Ustav Truupõlluga, end. Gustav Treufeldt. Ka neil lapsi pole, elasid Kiviõlis.

Perniku talust veel nappaja, et vanas vanas elas peale Mantsikult äratulekut Mäni Mart oma perega. Mardi poeg Juhana suri, tütre Marie ja Linda läksid Tallinna, ka Mart ise kolis lõpuks Uhele ära.

8. KREENMANTID (MÖLDRI HARU)

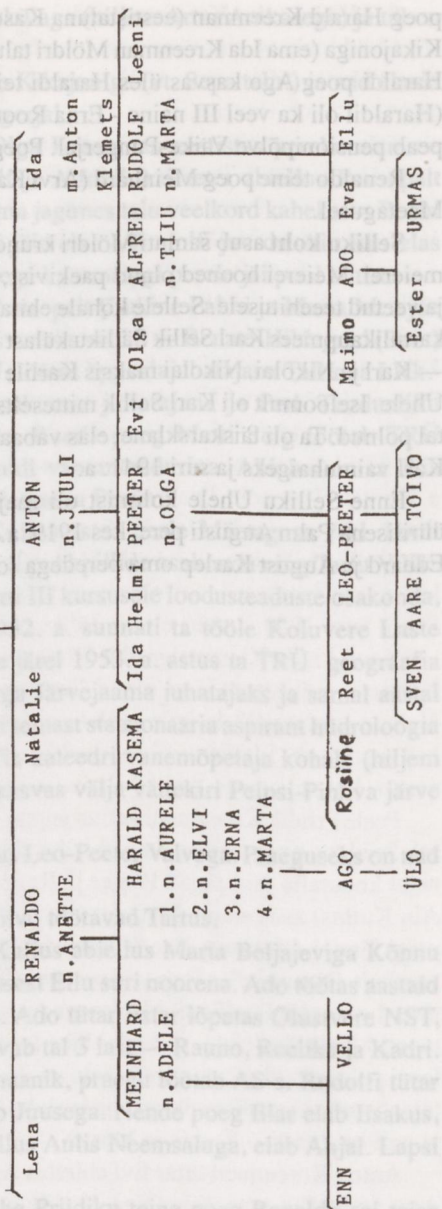
LALLO JAGO

JAAN

n. ANNA

FRIEDRICH (PRIIDIK)

n. EVA

9. Pernika talu ja Lippod

Pernika talu on arvatavasti saanud oma nimetuse siin elanud perekond Perniku järgi, kes 1842. a. tulid Tudulinnast (Carl Perniku pere) ja 1847. a. läksid edasi Kurtna mõisa alla.

Nende asemele tuli Uhele elama 1848. a. Chudleigh mõisa alt Mart Juhansohn Lippo koos oma naise Anni ja poja Juhaniga, Järgmisel aastal asus siia Illuka mõisa alt ka Mardi vend Stefan Juhansohn Lippo. Algselt on Lippode pere pärit kusagilt Lüganuse kandist. 1861. a. läks Mart Lippo pere Jamburgi.

Talude päriksostmise aegu ostis Lippo Tehvani poeg Juhan Pernika 800 hõberubla eest päriks. Talu suurus oli tol ajal ainult 21 tiinu — seega väikseim Uhe taludest. Põllud olid siin väga kivised, metsa peaaegu polnudki. Pole siis ka ime, et talu üks hilisemaid peremehi — Rudolf Koppel — 1938. a. paiku ühe omavoliliselt maharaiutud - 25 cm läbimõõduga musta lepa kadumisest suurt lärmi lõi ja isegi Mäetagusest konstaabli kohale kutsus. Kahjuks jäi varas leidmata.

Juhan Lippo (rahvasuus Tehvani Juhan) olnud kuldsete kätega mees — teinud väga ilusat puutööd, ka mööblit, vokke jm. Purjus peaga aga olnud ta väga äge, peksnud kodus kõik puruks, hommikul hakanud kõike otsast peale ehitama. 1893. a. raius Juhan endale ka uue elumaja üles.

Juhanil ja tema naisel Annil (sünd. Kurkus) oli 3 tüdart. Lovisa suri rinnalapsena. Miili abiellus kellegi Kukkuriga Purust. Maali abiellus Kurtna talust pärit Rudolf Koppeliga (vt. Kurtna talu!). Elama asus noorpaar Iisakusse. Kui äia tervis viletsaks jäi, kolis Rudolf Pernikale. Rudolf käinud ringi hundinahkse läkiläki ja samasuguse kraega kasukas, valged vuntsid ja habe tuules lehvimas, piip suus ja muhe nägu peas — eht jõuluvana! Üldse olnud ta tasakaalukas mees, kes oma viha välja ei näidanud. Ruudi naine Maali oli vaikne ja tagasihoidlik, eht kodukana.

Rudolfi-Maali lastest Agnes suri lapsena, Ferdinand uppus, Milde elas Tallinnas (lapsi pole), Ellen abiellus Kõrtsi talu perepoja Ustav Truupõlluga, end. Gustav Treufeldt. Ka neil lapsi polnud, elasid Kiviõlis.

Pernika talust veel niipalju, et vanas rehetoas elas peale Mantsikult äratulekut Männi Mart oma perega. Mardi poeg Juhan suri, tütre Marie ja Linda läksid Tallinna, ka Mart ise kolis lõpuks Uhelt ära.

Peale neid elas Pernikal August Palm oma perega. Siin surid 1919. aasta talvel isa August ja tütar Leida plekilisse tüüfusesse (soetõppe). Ülejäänud pereliikmed läksid siit Mäetagusele, v. a. Rudolf ja Heinrich (vt. Kopli talu!).

Peale sõda elasid vanas rehetoa sõjapõgenikud. Lõpuks jäi rehetuba tühjaks. Suviti elasid seal veel "kraavihallid". Hoone lagunes ja lõpuks lammutati see hoopis. Vana reheatu aset näitab tänapäeval veel väike telliskivisodi täis mullahunnik.

Pernika uue elumaja ostis ära Konrad Suuder Mantsikult (vt. Mantsiku talu!). Konradi (Ado Laanemetsa) naine Linda Kõdar on pärit Oudovamaalt eesti külast, keda sakslased Eestisse küüditasid. Ado vanem tütar Ello on surnud, teine tütar Anne Nurgamaa elab oma 5 pojaga Iisakus. Kolmas tütar Kai Rodina elab Sakus. Tal on 3 last Riina, Tarmo ja Taivo.

9. LIPPOD

JUHAN

TEHVAN

n. KADRI

JUHAN

Loviisa Miili

Maali

JAAH

Juula

KAREL

Mari

Lisa

Mina

MART

n:AN

10. Kangru talu

Kangru talu on arvatavasti oma nime saanud mõisa kangrute järgi. Talu esimeseks pärisperemeheks oli Muuga talu Jaan Kreenmani poeg Juhan (vt. Muuga talu!). Abikaasaks oli tal Mari Tetlov. Kaks Juhani poega — Jaan-Osvald ja Diedrich Arvid surid lapsena. Jäi vaid 1 poeg — Karel ja 3 tütart (Matilde, Alvine ja Helena). Juhan Kreenman pärandaski talu pojale Karlale, keda rahvasuus Lilli-Karlaks kutsuti.

Juhan Kreenmani tütre Hilda Jõulma (vt. Parve talu!) mälestustest: "Kui minu 2 emapoolset tädi — Helena ja Matilde kokku said, siis kõigepealt nutsid liigutusest, seejärel hakkasid elu-olu üle mõtteid vahetama. Üks valusamaid küsimusi oli Karlalt onu (ristinimi Karl, hüüdnimi Karla, vihaga öeldi Kaarel) koletu joomatõbi. See muutus koduste elu põrguks, nii isal, lastel kui ka naistel neid oli Karlal mitu: 1. Pikani Juuli Atsalamast, 2. Anette-Netti Koldamäelt ja 3. Miina Jõhvi kihelkonnast.

Naised surid raskest elust — nii teati. Miks Karla niisuguseks kasvas? See olevat isa enese süü, kuna ta olevat Karlat kui ainukest poega liiga hellitanud: "Mis need tüdrukud nüüd, neist nüüd kedagi, aga vot mul on ikke poeg, ainuke poeg! Sest saab mees", öelnud isa alati poja kohta. Säärane jutuajamine käis meil variatsioonidega, kui õed aastas paar korda suurte pühade ajal võersil kokku said." Karla lastest Ellen suri noorena, samuti Elmar, ka tütar Marta suri noorena kopsuhaigusesse. Poeg Filip (eestistatuna Kalju Voog) oli vanapoiss, sattus pealekaebamise tõttu Siberisse Vorkutasse. Sealt tagasi tulles elas elu lõpuni Muuga talu kööktoas. Leonore oli küll abielus, kuid lapsi tal polnud. Nii polegi Lilli-Karlal järglasi.

Karla joomatõve tõttu sattus talu Karla õe Alvine Martini poja Alberti kätte.

Juhan Kreenmani vanem tütar Alvine abiellus Parve talu perepoja Aleksander Martiniga. Peale Alvine surma hakkas õe lapsi kasvatama Juhani noorim tütar Helena (vt. Parve talu!).

Juhani keskmine tütar Matilde abiellus Voka taluniku Adam Reinoga. Nende vanem poeg Freed jäi sõja ajal saksa sõjaväes kadunuks. Noorem poeg Ervin tuli küll saksa sõjaväest tagasi, kuid suri 35-aastase mehena vähki. Matilde tütar Florida abiellus Lagedi vesiveski omaniku Hans Saarega. 1949. a. tunnistati Hans kulakuks ja pere küüditati Siberisse Krasnojarski kraisse Daurskisse. Küüditamise ajal oli peres 4 väikest last, neist väikseim 2-nädalane. Ema Matilde,

kes tol ajal oli juba lesk, läks vabatahtlikult tütre perega kaasa, toeks ja abiks. Krasnojarski kraisis Matilde ka suri.

Praegu elab Florida oma endises elukohas Vokas. Tema tütar Tiiu Kask elab Põlvamaal. Florida poeg Tõnis Saare töötab Kohtla-Järve telemasti insenerina. Teine poeg Toomas töötab Jõhvis väikeettevõttes A.P.E. Florida tütar Anne Saar töötab Kohtla-Järvel hambaproteesiosakonnas ja Mari on õpetaja.

Praegu elab endises Kangru talus Aleksander Siimuste koos oma kaksikute laste Kalevi ja Liliga.

Hiljem müüis rendikoha perisonanik Jüri Unt Mantsiku koha Siimuste kätte. See oli Tallinnas ja tema kaksikpoegade võitajaks oli Eduard Muugast. Muuga talus koha ostmise pärast kahtles aga Siitas Undiga riidu ja nii käidi aastaid vahet vahet. Võitjaks jäi siiski Eduard, kes omakorda müüis Mantsiku Lehele ja Rõugule, kes igatsesid vaid Mantsiku metsi. Metsaloikuse ajal elasid ka Hilje ja Rõugel Mantsiku talus. Hilje Sonder tegi selle sülla ja põõsiraia arvustati hiljem rendikohaks. Hilje ja Rõugel metsad olid kahe võeti. Hilje ja Rõugel tehti veel küllesõlt, mis oli Mantsiku 1934. a. vana venna Hilje ja Rõugel Saboloni. Suuderite peres jäi Sanderilt Mantsikule, sest Voldemar Saboloni oli muudetud ainult metsast. 1941. a. küüditati Voldemar Saboloni Siberisse ja sinna ta kadus.

Pärast metsa oli Mantsiku vilets rendikoh. Põldu sin peasega põlvudki ja peale selle olid põlvud väga kivised, nii et mõnel pool polnud võimalik kündagi. Kohal oli aga nii kuiv liiv, et suka ikaldus. Heinamaad olid samuti viletsad, põhiliselt kidurad sooheinamaad villpea ja taraga, ainult jõelõhne heinamas andis heiki. Peres oli aga juba lapsi. Kuigi kaks last oli surnud, oli laus äires veel kaks. Seetõttu tuli kiirepõlvdamist ja rendiraha teenida väljastpoolt talu. Toidukraami ja muud eluks vajalikku saadi naabertalust Saarelt, kus "oli maad ja leiba, aga ei jätkunud töötajaid". Suuremad tüdrukud Johanna ja Alma käisid sugulaste juures lapsi hooldamas. Rendi tasumiseks oli aga raha tarvis. Selleks korjati ja müüdi seeni, marju, käidi talviti metsa lõikamas ja pea iga nädal viidi hobusekoorma jagu pakkides Jõhvi. Suvel võeti ka kalla noorloomi Mantsikute karja, sest karjatamiskirjandused olid siin head.

Vihahaaval sirgusid lapsed ja hakkasid kodust vilja "lendama". Johanna abiellus Heinrich Rannistega (end. Reisberg) ja kolis Kivimõmme, Alma liks

10. KREENMANID (KANGRU HARU)

LALLO JAGO

JAAN

n. ANNA

JUHAN

n. MARI

Matilde
m. Adam
Reino

JAAN

KARL

- 1. n. JUULI
- 2. n. ANETTE
- 3. n. MIINA

DIDRICH

Alvine

Helene

m. Aleks
Martin

m. Aleks
Martin

FILIP (KALJU VOOG)

Leonore

Marta

ELMAR

11. Mantsiku

Mantsiku oli mõisa rendikoht. Esimene rentnik ja koha ülesharija olnud Kange Madis, teine rentnik keegi Toll ja kolmas Mart Männi. Peale selle kui Männi Mart 1916. a. Lipo Tehvani vanasse majja elama asus (vt. Perniku talu!) sai Mantsiku uueks rentnikuks Tanel Suuder. Tanel oli pärit Koldamäelt. Taneli isa Mihkel oli mõisa moonamees. Tanel abiellus Iisakust pärit Valide Sabolotniga (vabadussõja kangelase Reinhold Sabolotni õega). Algul tuli Suuderite pere Uhele Möldri tallu Kasema Aulile "pooleterameheks", hiljem renditi Mantsiku talu.

Hiljem müüs rendikoha pärisomanik Jüri Unt Mantsiku koha Siitasele, kes ise elas Tallinnas ja tema kohapealseks volinikuks oli Eduard Muugast Muuga talust. Koha ostmise pärast läks aga Siitas Undiga riidu ja nii käidi aastaid kohtu vahet. Võitjaks jäi siiski Siitas, kes omakorda müüs Mantsiku Lellepile ja Rõugule, kes igatsesid vaid Mantsiku metsi. Metsalõikuse ajal elasid ka Lellep ja Rõuk Mantsikul, Valide Suuder tegi neile süüa ja söögiraha arvestati hiljem rendist maha. Kui paremad metsad olid maha võetud (alles jäi aga teda veel küllaldaselt), müüdi Mantsiku 1934. a. Valide vennale Voldemar Sabolotnile. Suuderite pere jäi endiselt Mantsikule, sest Voldemar Sabolotni oli huvitatud ainult metsast. 1941. a. küüditati Voldemar Sabolotni Siberisse ja sinna ta kaduski.

Peale metsa oli Mantsiku vilets rendikoht. Põldu siin peaaegu polnudki ja peale selle olid põllud väga kivised, nii et mõnel pool polnud võimalik kündagi. Kohati oli aga nii kuiv liiv, et saak ikaldus. Heinamaad olid samuti viletsad, põhiliselt kidurad sooheinamaad villpea ja tarnaga, ainult jõeäärne heinamaa andis saaki. Peres oli aga palju lapsi. Kuigi kaks last oli surnud, oli laua ääres veel 8 last. Seetõttu tuli ülalpidamist ja rendiraha teenida väljastpoolt talu. Toidukraami ja muud eluks vajalikku saadi naabertalust Saarelt, kus "oli maad ja leiba, aga ei jätkunud töötajaid". Suuremad tüdrukud Johanna ja Alma käisid sugulaste juures lapsi hoidmas. Rendi tasumiseks oli aga raha tarvis. Selleks korjati ja müüdi seeni-marju, käidi talviti metsa lõikamas ja pea iga nädal viidi hobusekoorma jagu pajukoort Jõhvi. Suvel võeti ka küla noorloomi Mantsikule karja, sest karjatamistingimused olid siin head.

Vähehaaval sirgusid lapsed ja hakkasid kodust välja "lendama". Johanna abiellus Heinrich Rannistega (end. Reisberg) ja kolis Kivinõmme, Alma läks

koos abikaasa Johannes Reinsaluga (end. Reiner) Mäetagusele ja Erna mehekoju Kalinale (abikaasa Richard Kivimägi). Poeg Ferdinand aga suri põrnatõppe. Konrad (eestistatuna Ado Laanemets) hakkas käima ehitustöödel ja teine poeg Heinrich läks tööle kaevandusse. 1935. a. suri pereema Valide. Tütar Aleksandra ja poeg Karel asuvad elama Iisakusse onu juurde (Karel sai siin pommirünnaku tagajärjel surma). 1940. a. suri ka Tanel Suuder ja Mantsiku jäi päris tühjaks. Kuna maja oli küllatki vana ja lagunenud, siis müüs Voldemar Sabalotni abikaasa Salme selle Aleksander Beljajevile küttepudeks.

Täna elab Uhel vaid Konrad Suuderi (Ado Laanemetsa) abikaasa Linda Kõdar.

11. SUUDERID

MIHKEL

DANIEL

n. VALIDE

OSVALD

Johanna

HEINDRICH

KONRAD

Alma

KAREL

Aleksandra

(ADO LAANEMETS)

n. LINDA KÕDAR

Ellu

Anne

m. Mart Nurgamaa

Kai

m. Vello Rodima

MEELIS

VIRGO

JANNO

LAURI

KRISTJAN

SANDER

RIINA

TARMO

TAIVO

12. Saare talu ja Saared

T. Saare

Saare sai oma nime sellest, et ta asub teistest küla taludest eemal metsa sees. 18./19. sajandil oli Saare arvatavasti metsavahikoht ning tänu sellele säilis siin talukrunt, samas kui ülejäänud küla mõisastati.

Mühlbergide esivanemad elasid 18. sajandil Viru-Nigula kihelkonnas, kus Maddis oli Koogu mõisale kuulunud Kurkülas peremees. Tema poeg Mart, kes sündis 1766. aastal, kolis 1815. aastal koos naise Mari ja nelja lapsega Kabalasse. Üldse sündis neil kuus last: kolm poega — Mart, Mihkel ja Jüri ning kolm tütart — Mai, Krõõt ja Ann. Krõõt ja Ann surid lastena. 1811. aastal sündinud Jüri tuli 21-aastasena Tärivere mõisa, kus ta elas Vogana külas. Töötas Tärivere mõisa viinavabrikus sepana ja pütsepana. Siin sai ta 1834. aastal perekonnanime Mühlberg (Veskimägi), võimalik, et Kabalas oleva isa talukoha järgi. Täriveres tutvus ta viinameistri emanda teenijatüdruku Miinaga, kellega nad ka kihlusid. Miina oli pärit Jõhvi lähedalt Pauliku külast. Uhele tuli Jüri Mühlberg koos abikaasaga 1841. aastal, kus neil sündis vanem tütar Leno. Üldse sündis neil viis tütart, kelledest üks, Maria suri lapsena.

Uhel elasid Mühlbergid Saares. Et Jüri Mühlbergi pere koosnes naisest ja tütardest, siis tõi ta Kabalast omale sulaseks 19-aastase Jaan Kuutmanni. Viimasele jäi aga silma Jüri vanem tütar Leno, kes ei jäänud ka Jaani suhtes ükskõikseks. 1859. aastal sündis neil poeg Mihkel. Hiljem paar laulatati ja teine poeg Hermann kandis juba isa perekonnanime Kuutmann (Gutman). Jüri lastest läks mehele veel kolmas tütar Ann (s. 1850), Ratva kupja pojale Mihkel Teltmanile. Algul elas noorpaar mehe kodus, kust peagi koliti Saarde. Neil oli viis last: Paul, Maali, Alma, Johanna, Agathe ja Emilie Marie, kes suri aasta ja 2 kuu vanuselt.

Stina (s. 1846.) ja Juula (s. 1853) jäid vanatüdrukuteks, kes elasid väikses eraldi "nukumajas". Isa poolt oli nende arvele panka kantud ka rahasumma. Stina (Tiina) oli praktiline inimene. Oma noorpõlves teenis ta Tärivere viinameistri emandat ja ühte kindralit Narvas. Siin õppis ta valmistama toite, mida talupojad ei tundnud. Nii kutsuti ta taludesse pidusöökidest valmistajaks. Ka oskas ta panna kuppu.

Juula sai tuntuks kangakudujana. Peale selle olid tema suureks armastuseks lilled. Tema lillepeenardel kasvasid isegi tollal haruldased puna-valged kirjud pojengid.

Mühlbergid elasid Saares koos Teltmannide ja Karpinitega. Talude päriksostmise tulemusena läks Saare 1872. aastal Niggulas Teltmannile. Nelja aasta pärast müüs ta aga talu Jüri Mühlbergile, kes tollal oli juba 65-aastane mees. Veidi enne oma surma 1882. aastal jagas Jüri talu Jaan Kuutmanni ja Mihkel Teltmanni vahel pooleks. Vanade taluhoonete lähedale ehitati uued hooned Jaanile, nendest tükk maad tahapoole Mihkile. Karpinite hooned asusid Väike-Pungerjale viiva tee ääres.

Mihkel Teltmann suri 34-aastaselt külmetuse tagajärjel. Raskemate talutööde tegemiseks võttis Ann sulase, kes tõi kaasa rõuged. Haigestusid ka Ann ja Agatha, kes ka suri. Kuna poeg Paul ei tahtnud tallu jääda, müüs Ann talu Jaan Kuutmannile ning kolis Jõhvi. Paul läks Tallinna kingsepaks. 1924. aastal sõitis ta siit USA-sse New Yorki ennast täiendama. Tagasi tulles tõi ta sealt kaasa kingsepa töömasinad, milliseid tollal Eestis ei olnud.

Anne tütar Maali läks mehele Robert Avelile, Alma aga Paulus Karpinile. Viimased kolisid Narva, kus Paulus haigestus tuberkuloosi ja suri. Esimesest abielust jäid alles Ferdinand ja Evenine. Alma kolis Peterburgi ja abiellus seal uuesti Juhan Palmiga. Neil sündis tütar, kellele pandi ühe prantsuse põnevusromaaniga kangelanna Heraldine järgi nimeks Herald. Viimasel on poeg Toom, kes elab Vokas.

Jaan Kuutmanni vanem poeg Mihkel Mühlberg võttis naiseks Tärivere mõisa virtina Kadri Karpini. Neil sündis viis last kaheaastase vahega. Vanem poeg oli Arnold (s. 1888), kes oli viimaseks Saare peremeheks. Ta oli musikaalse andega mees. Iseseisvalt õppis ta ära noodikirja ja mitmete pillide mängimise. Iisaku puhkpilliorkestris mängis ta klarnetit. 20-ndatel aastatel organiseeris ta Uhel laulukoori, mida ta ka juhatas. 40-aastaselt võttis ta naiseks endast 22 aastat noorema Hilda Adele Aarmanni, kes tuli Saarde Jõhvist taluteenijaks. 1930. aastal sündis poeg Alfred (Aadu) ja 1933. aastal tütar Hilja. Kolmas laps suri väikseltselt.

Teine poeg Osvald (s. 1890) suri 1916. aastal poissmehena kurgutuberkuloosi. Kolmas poeg Theodor (s. 1892) oli töökas ja korraarmastaja mees. Saarde rajas ta viljapuuaia ning istutas maja ümber ilupuud. 1913. aastal võeti ta armeesse ning saadeti Poola. Seal suri ta sama aasta lõpul kopsupõletikku.

Neljas laps oli tütar Gertrud Johanna (Järta) (s. 1894). Maaailmasõja eelõhtul abiellus ta Rudolf Kreenmanniga ning nad lahkusid Saarest. Sõja puhkedes võeti Rudolf armeesse, kus ta teenis staabikirjutajana. Rudolf suri 1918. aastal. Sellest abielust sündis tütar Armilde (Milde). 1927. aastal abiellus Järta teist korda ning sai uueks perekonnanimeks Iisrael. Neil sündis poeg Eerik. Nimede eestistamise järel võtsid Järta, Armilde ja Eerik uueks perekonnanimeks Kurvet. Järta vahetas ka oma saksapärase Gertrudi Reedaks. Pärast seda kui Armilde abiellus Aksel Vanasöödiga, asus ta Tallinnast elama Viljandisse, kus töötas "Sakala" toimetuses.

Noorem tütar Wilhelmine Juliette (Jette) (s. 1896) õppis Tallinna Õpetajate Seminaris ja lõpetas 1931. a. Tartu Ülikooli keemia-loodusteaduskonna. Kuni 1940. aastani töötas ta Tallinnas Lenderi Gümnaasiumis õpetajana. Nõukogude ajal keeldus ta pedagoogi ametist ja teenis elatist kontoriametnikuna. Oli abielus raamatupidaja Evald Linnuga, kuid lapsi ei olnud. Nad elasid Püssis. Selle sajandi alguses oli nimi Mühlberg muutunud "h" tähe kadumise tagajärjel Miilbergiks.

Nimede eestistamise ajal võeti uueks perekonnanimeks talukoha nimi Saare. Seda nime viib edasi Aadu, kes abiellus 1958. a. Hilda Sikuga, Aadu poeg Ants ja Hilda-Adele poeg Tiit. Ants elab Tallinnas, kus ta võttis naiseks Õnne Kulli. Neil on pojad Heigo ja Gert. Aadu tütar Anne elab Haapsalus ja on abielus Heino Viitaga. Neil on lapsed Helen, Mihkel ja Henn. Hilja läks 1959. aastal mehele Arni Avelile. Neil sündisid Sirje, Raivo ja Toivo. 1972. aastal 11. juunil sai Arni õnnetult surma, kui ta sõitis mootorrattaga Metsjõelt, kus käis tuletõrjet telefoniga välja kutsumas. Sirje on abielus Raivo Raap'iga, ning neil on lapsed Marko ja Merli. Toivo võttis naiseks Koidu Kikase ja neil on lapsed Rauno ja Kristiina.

Kuna Jaan Kuutmann andis oma talu vanemale pojale Mihkel Mühlbergile, läks Hermann Kuutmann (Gutman) Kaukaasiasse. Revolutsiooni ajal tulid Hermani pojad küll punaste eest Eestisse, kuid pärast seda kui nende naised võeti pantvangi, läksid tagasi. Teise maailmasõja ajal tuli Theodori lesk Ella poegade Arnoldi ja Robertiga Eestisse ning asus elama Mäetaguse kooli, kus ta töötas kooliteenijana. Arno Gutman töötas kogu oma elu autojuhina, Robert Gutmanist sai tuntud näitleja Tallinna Draamateatris.

12. MÜHLBERGID-SAARED

MADDIS

MART

n. MARI

MIHKEL MART JÜRI Mai Krööd Ann

Stina

Ann
m. Mihkel
Teltmann

LENO
m. JAAN
KUUTMANN

Maria

Maali Alma Paul Emilie Agathe MIHKEL MÜHLBERG HERMAN GUTMAN

m. Robert n. Päuus
Avel Karpin
2. m. Juhan
Palm

n. KADRI

OSVALD THEODOR

ARNOLD MÜHLBERG Gertrud

Wilhelmine
m. Evald Lind

(SAARE)

m. Rudolf

Kreenmann

n. HILDA-ADELE

Hilja

ALFRED(AADU)

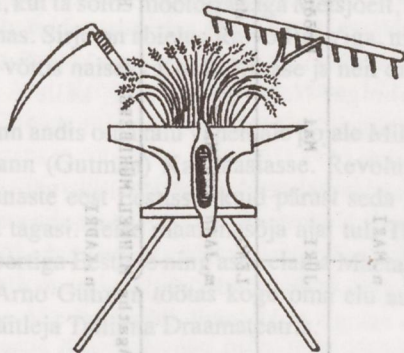
ANTS+

TIIT

m. Arni Avel

n. HILDA

Ladu, küljendus ja trükk trükikojas "Trükis",
 Kohtla-Järve, Torujõe t. 19.
 Tell. nr. 1018, tiraaž 300

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

AP1-95-00816